

SMI

STOCKHOLMS
MUSIKPEDAGOGISKA
INSTITUT

Vad ger texten till rösten och rösten till texten?

Om tre logonomers användning av text i röstpedagogik

Examensarbete
Logonomexamen
Vårterminen 2023
Poäng: 15 hp
Författare: Annelie Arffman
Handledare: Johan Nyström
Examinator: Susanna Leijonhufvud

Titel: Vad ger texten till rösten och rösten till texten? Om tre logonomers användning av text i röstpedagogik

Engelsk titel: What does the text add to the voice, and what do the voice add to the text? Three logonomists' use of text in voice pedagogy

Sammanfattning

Syftet med den här studien var att undersöka hur logonomer väljer ut och använder texter som pedagogiskt verktyg i det röstpedagogiska arbetet. Min frågeställning utgick från min egen lärandeprocess i ämnet som logonomstudent. I studien belyses fenomenet mer med en filosofiskt betraktande ansats än med ett metodologiskt perspektiv. Men studiens resultat kan i förlängningen leda till nya pedagogiska idéer och förhållningssätt kring text och röst. Jag gjorde kvalitativa intervjuer med tre yrkesverksamma logonomer. I anslutning till intervjuerna gjordes även en kort interaktion där informanterna presenterade ett urval av sina texter som jag provade att läsa. I studien intresserar jag mig för hur texten framställer sig själv, texten som artefakt, som materialitet och vad texten erbjuder i form av mening och handling för logonomen, vilket förstås genom begreppet *affordance* från Gibsons ekologiska teori. Ett *affordance* är synonymt med de *erbjudanden* som naturliga objekt och artefakter erbjuder i form av meningsinnehåll. I min analys använder jag mig även av *embodied reading*, en ansats där läsning ses som en sammanflätning mellan tolkande handling och fysisk aktivitet i samspel med miljön. I resultatet framstår tre *affordances* som extra tydliga; *texten som relation*, *texten som stöd för röstens praktiska funktioner* och *texten som konstfarenhet*. Texten fanns alltid med i informanternas röstundervisning oavsett målgrupp, sammanhang och uppdrag. Informanterna använder sig av olika textgenrer men övervägande av lyrik, varför lyrikens form och väsen får stort utrymme i studien. Texten som bro mellan röstteknik och känsla diskuteras mot bakgrund av tidigare forskning inom ämnet. För att röstleverna ska kunna tillgodogöra sig textens *affordances* använder sig informanterna av en pendling mellan övningar och textarbete där det ena förutsätter det andra. Det som överraskade mig var den djupa relation som framträdde mellan informanterna och deras texter och den stora plats som texternas närvaro utgjorde i både rummet och samtalen.

Nyckelord Affordance, röstens praktiska funktioner, konstfarenhet, relation, embodied reading

Förord

Jag vill tacka mina informanter som ställde upp och bjöd på engagemang och inspirerande samtal under varsin mörk vinterkväll efter jobbet. Jag vill även tacka min handledare Johan Nyström för sökningar och svar på allt. Tack Annika Kollberg för stöd och diskussioner i tid och otid. Tack till min man Vidar för matlagning och korrläsning.

Innehållsförteckning

Förord	2
Innehållsförteckning	3
1 Inledning	5
1.1 Syfte och frågeställningar	7
2 Bakgrund	7
2.1 Röstens anatomi och fysiologi.....	7
2.1.1 Hur låter en bra röst?	8
2.1.2 Ord, röst och kropp – en helhet	8
2.1.3 Hur olika sinnesstämningar påverkar röstbeteendet.....	9
2.2 Röstpedagogik – ett hantverk och en konst	10
2.2.1 Textarbete inom röstpedagogik	10
2.3 Texten	11
2.3.1 Lyrikens väsen och form	12
2.3.2 Gadamer om text och konsterefarenhet.....	13
3 Teori.....	14
3.1 Affordance-begreppet och Gibsons <i>ekologiska teori</i>	14
3.2 Embodied reading.....	16
4 Metod.....	17
4.1 Urval	17
4.2 Etiska aspekter	18
4.3 Genomförande av intervjuer	18
4.3.1. Transkribering	20
4.3.2. Kvalitativ innehållsanalys.....	20
5 Resultat	21
5.1 Vilka texter används?	21
5.1.1 Materialitet.....	22
5.2 Textens affordance som relation.....	23
5.2.1 Informanternas bakgrund kopplat till litteratur	24
5.3 Textens affordance som stöd för röstens praktiska funktioner	25
5.4 Textens affordance som konsterefarenhet.....	26

5.5 Hur möjliggörs närmandet av textens erbjudande?	28
5.5.1 I grupp.....	28
5.5.2 För enskilda röstelever.....	29
5.5.3 Att välja rätt text till rätt elev.....	30
5.6 Mitt eget närmande till informanternas urval av texter	31
6 Diskussion	34
6.1 Resultatdiskussion	34
6.1.1 Texten som relation	34
6.1.2 Närmandet av texten	35
6.1.3 Texten som bro till teknik och känsla.....	35
6.1.4 Texten som konsterefarenhet.....	37
6.1.5 Exemplet Karin Boyes Jag vill möta	37
6.1.6 Textens materialitet	38
6.2 Logonomiska implikationer.....	38
6.3 Metoddiskussion.....	39
6.4 Vidare forskning	39
7 Referenser	40
Exempeltexter från informanternas urval	41
8. Bilagor	42

1 Inledning

Klamrarna i pärmen går plötsligt upp och papprena faller ur och lägger sig som en jättelik solfjäder på golvet. Det är sonetter, ramsor, dikter, prosa, tal och minidialoger, alla de texter jag som logonomstudent har börjat samla på mig. Övningsleven tittar medlidsamt ner på mig som kryper runt där på golvet, men hopsamlandet ger mig tid att gå igenom mitt textval. Ska jag ta dikten med många nasaler och svalgöppnande å:n, eller den rytmiska som kan öppna upp elevens kroppsspråk och andning eller en om starka känslor för uttryckets skull? Hur skulle en annan logonom tänka?

En logonom är en röstpedagog som har gått logonomprogrammet på Stockholms Musikpedagogiska Institut (SMI) och arbetar med friskvård av rösten och talet ur en estetisk synvinkel. I arbetsmetoderna ingår andnings- och avspänningsövningar, röst- och talträning, kroppsmedvetenhet, röstergonomi, framträdandeteknik, textbehandling, retorik och drama (Svenska logonomförbundet, 2022). I logonomutbildningen ägnas mycket tid åt att arbeta med olika former av text i metodiskt och pedagogiskt syfte och för den egna röstträningens skull. En röstlektion kan se väldigt olika ut beroende på logonomens och klientens erfarenheter, behov och förväntningar. Studenterna på utbildningen undervisas i ett grundläggande upplägg för en röstlektion som består av delarna; uppvärmning av kropp och röst, andningsövningar, röst- och talarbete på gehör och arbete med olika texter, i första hand lyrik, ramsor och prosa. Upplägget tränas under praktik på övnings elever i röst med handledning. I kursen *Muntlig framställning* ingår litteratur- och teaterhistoria, att läsa lyrik, vers och prosa och att arbeta med den gestaltande rösten i dramatik. Några av lärandemålen är att kunna interpretera och konstnärligt gestalta olika genrer såsom lyrik, prosa, drama och muntligt berättande, med både röst och kropp, samt att utifrån egna erfarenheter och teorier kunna beskriva, analysera och tolka litterär text. I *Metodik och didaktik* ska logonomstudenten kunna stödja och vägleda röstens uttrycksfullhet i konstnärliga och kommunikativa sammanhang. I den egna röstträningen, som spinner över hela utbildningen, ingår ett fördjupat röst- och taltekniskt arbete med hjälp av text (SMI, 2022).

Yrkesverksamma logonomer arbetar med både enskilda röstelever och med grupper inom flera olika verksamhetsområden såsom statliga och kommunala verksamheter, näringsliv och företag, politiska organisationer, estetgymnasium, teatrar och med privatklienter. Mål och syfte med röstträningen ser olika ut beroende på uppdragets art. En kurs eller föreläsning kan till exempel ha ett fokus på presentationsteknik eller kommunikation där röst ingår. I den enskilda röstträningen formuleras syfte och mål i samråd med eleven utifrån dennes önskemål och behov. Rösten kan liknas vid ett eko från kroppen i sitt sätt att spegla känslor och sinnesstämningar (Ekelund, 2020). Rösten är ett komplext fenomen som påverkas av såväl yttre som inre faktorer. I röstträningen arbetar logonomen med

kroppshållning, andning, röst- och talövningar, gestaltning och uttryck. Ett av de pedagogiska verktygen är olika typer av texter. Texten kan också vara syftet och målet med röstträningen, när rösteleven till exempel vill träna på att genomföra ett tal, göra en presentation eller använda rösten rätt i en specifik teatertext. Min studie fokuserar på det förstnämnda, det vill säga texten som pedagogiskt verktyg med avseende på de texter som logonomen själv väljer ut och plockar fram i röstundervisningen.

Som det inledande stycket pekar på så väcker arbetet med text många frågor i mig som logonomstudent. Jag har tidigare erfarenhet från teaterarbete med text. Jag har erfarit hur texten tar sin konstnärliga form genom en tränad skådespelares röst och kropp. Men jag har även sett hur helt oerfarna människor plötsligt får en ny ton i kropp och röst, en sorts förhöjning när de tillåts släppa loss i en konstnärligt gestaltande form. Jag får en liknande erfarenhet med en av mina övningselever i röst på SMI:

Jag arbetar med en övningselev som har haft lite varierande röstteknik under de röstlektioner vi haft tillsammans. Idag är struphuvudet i ett för högt läge och andningen otillräcklig vilket gör rösten svajig och spänd. Hen får dikten Jag vill möta av Karin Boye, att först läsa tyst för sig själv och sen högt till mig utan att tänka på något speciellt. Och plötsligt hamnar allt rätt! Hen läser med en röst som är stark, bärig och klangfylld, kroppshållningen lyfter och hen tar plötsligt en självklar plats i rummet. Jag frågar vad hen tyckte om dikten. "Det där är ju jag", svarar hen. Kanske en slump, kanske skapade diktens budskap och ordens innebörd en väg till rätt röst användning?

Genom sin konstnärliga utformning, sitt budskap och innehåll kan en text bära en människas röst och få hen att lyfta långt över sig själv. Men texten kan till sin form även vara ett stöd för röstapparatens praktiska funktioner. Den kan till exempel vara skriven med vissa språkljud som tränar artikulationen, den kan ha en rytm eller en meningsbyggnad som gynnar vissa andningsbeteenden, den kan bestå av många ord på *m*, *n* och *ng* som skapar resonans och bidrar till en klangfull röst. Via känslan i texten kan läsaren få ner sitt taltempo, och omvänt, genom att dra ner på tempot kan känslan i gestaltningen av texten landa rätt. En röstlektion brukar vara cirka en timme lång, vilket kräver både planering och flexibilitet hos logonomen för att kunna förhålla sig till röstelevens dagsform, utmaningar och progress. Att få en text på ett papper i handen med instruktionen: "att läsa med rätt röstteknik, inlevelse och känsla" kan skapa stora prestationskrav och bli hindrande eller lika underbart som en bal på slottet. Hur tänker yrkesverksamma logonomer kring arbetet med text? Använder de alltid text? Hur väljer de texter till sina röstelever? Är det med tanke på textens innehåll och budskap eller formen kopplat till röstens praktiska funktioner? För att undersöka och resonera kring dessa frågor har jag intervjuat tre yrkesverksamma logonomer. Välkommen till texternas värld sett genom logonomens ögon!

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med min studie är att undersöka på vilka grunder logonomeer väljer texter till sina elever och vilka erbjudanden de ser i texten som pedagogiskt verktyg i röstundervisningen. För att uppfylla syftet och besvara frågeställningar intresserar jag mig även för hur texten framställer sig för informanterna, på vilka grunder de samlar texter och vilka texter de använder.

Följande är mina frågeställningar:

- Vilket stöd erbjuder texten för att aktivera och utveckla röstens praktiska funktioner enligt informanterna?
- Vad erbjuder textens gestaltande värde och estetiska uttryck för röstundervisningen enligt informanterna?
- På vilka sätt arbetar informanterna för att tillgängliggöra textens erbjudanden för röst eleverna?

2 Bakgrund

Här beskrivs teorier och tidigare forskning kring röst, röstpedagogik och text. Röstens anatomi och fysiologi beskrivs i korta drag, följt av en redogörelse kring hur vi kan beskriva en ”bra” röst? Perspektivet på ord, röst och kropp som en helhet följs av en redogörelse för forskning kring hur olika sinnesstämningar påverkar röstbeteendet. Röstpedagogik beskrivs som konst och hantverk samt med fokus på textarbete. Avsnittet om text handlar om lyrikens form och väsen och om hur filosofen Hans-Georg Gadamer ser på text, konstverkets ontologi och konstverfarenheten.

2.1 Röstens anatomi och fysiologi

Rösten bygger på ett komplext samspel mellan andning, fonation och artikulation. En förutsättning för en hållbar röst är en upprätt, avspänd och balanserad kroppshållning, där utandningsluften fritt kommer från lungorna, passerar struphuvudet och ansatsröret och med artikulationsrörets hjälp formas till tal (fonation) eller sång (Ekelund, 2020). Andningen skapar de stämbandsvibrationer som behövs för att röst ska bildas. När luften passerar stämbanden sätts dessa i rörelse och skapar ljud, så kallad *fonation*. Andningsapparaten består av *bukmuskler*, *diafragman*, *lungorna* och *luftstrupen*. Andningen är själva motorn i talet. En gynnsam andning för tal innebär att kunna använda utandningsluften så effektivt som möjligt. Det som brukar benämnas som *magstödet* betyder att diafragman används på bästa sätt för att effektivisera andningen genom att reglera flöde och tryck (Ekelund, 2020). För att styra rösten i det som betecknas artikulation formas ansatsröret med hjälp av artikulatorerna: tunga, läppar, käke, *velum* (gommen) och *larynx* (struphuvudet) (Sundberg, 2001).

2.1.1 Hur låter en bra röst?

Alla röster låter olika. Med benämningen *bra röst* syftar jag här på en hållbar och god röst användning som står i relation till röstelevens personlighet, behov och förväntningar. Logopeden Tove Ekelund resonerar på följande sätt kring frågan om hur en *bra* röst låter. Det finns flera svar där många begrepp går in i varandra medan andra är svåra att beskriva. En bra röst kan beskrivas som klar och tydlig, den ska höras, vara behaglig att lyssna på och inte ha inslag av heshet, läckage, knarr eller dylikt. Den ska hålla för de röstkrävande utmaningar som vi utsätts för i arbetslivet och på fritiden och den ska hålla genom hela livet (Ekelund, 2020). Den mänskliga rösten beskrivs överlag perceptuellt, det vill säga utifrån hur den uppfattas av lyssnaren. För att analysera en röst och beskriva hur den låter är det brukligt att använda de tre övergripande dimensionerna; *röstläge*, *röststyrka* och *röstkvalitet*. Den akustiska motsvarigheten till röstläget är grundtonsfrekvens, ju högre grundtonsfrekvens desto högre tonhöjd. Röstläget beskriver den uppfattade genomsnittliga tonhöjden under en längre talsekvens. Röstläget bestäms av stämbandets storlek och den vanemässiga muskelspänningen i stämbanden, vilket påverkas av graden av spänning i struphuvudets olika muskler. Olika talare spänner struphuvudets muskulatur olika mycket, beroende på personlighet, stressnivå, dialekt och språk. Röstläget anpassas även efter mottagaren, vilket kan innebära en påfrestning för rösten hos till exempel lärare och pedagoger som talar mycket med barn som har ett högre röstläge än vuxna (Furu, 2017).

Röststyrkan varierar beroende av kraften i stämbandets sammanslagning vid öppnings- och slutningsfaserna och svängningens variationsbredd (amplitud). Trycket mot glottis, stämbandets spänning och den svängande massan reglerar den totala intensiteten eller röststyrkan (Backlund, 2006). Röstkvaliteten beskriver hur produktionen av råmaterialet, grundtonen, sker i struphuvudet och sedan förstärks och formas i artikulationsröret. Röstkvaliteten kan beskrivas i termer som *flödlig* röst, *knarrande*, *nasal*, *läckande*, *skrovlig* eller *pressad* röst (Furu, 2017).

2.1.2 Ord, röst och kropp – en helhet

Rösten påverkas av individens fysiska och psykiska status, av temperament, känslor, sinnesstämningar, stress, sömn och övrig livssituation (Elliot, 2009). I mellanmänsklig kommunikation skapas budskap genom en sammanflätning av delarna ord, röst och kroppsspråk. Orden tolkas i förhållande till röst och kropp, rösten i förhållande till ord och kropp och kroppens budskap i förhållande till röstens och ordens budskap. Varje budskap har två aspekter, *vad* som sägs (texten) och *hur* det sägs (undertexten). En del av de budskap som förmedlas är medvetna och en del ”läcker ut” omedvetet. Kommunikationen blir inkongruent när ordens innebörd säger en sak medan röst och kroppsspråk säger något annat (Furu, 2017). Om signalerna som sänds ut genom kropp, röst och ansiktsuttryck inte stämmer överens är det i första hand kroppsspråket som vi tror på. Det viktigaste är inte *vad* som sägs utan *hur* det sägs. För att verkligen nå fram i mötet med andra människor är det därför viktigt att bli medveten om den egna röstens

kvalitet. Att lyssna på någon som talar med en pressad röst eller till exempel harklar sig ofta kan störa åhörarna så mycket att de själva blir trötta i halsen (Ekelund, 2020).

2.1.3 Hur olika sinnesstämningar påverkar röstbeteendet

I studien undersöker jag kopplingen mellan teknik, känsla och gestaltande uttryck i arbetet med text. Här beskrivs tidigare forskning inom ämnet. Johan Sundberg lyfter fram olika forskare som har undersökt hur olika sinnesstämningar hos talare (och sångare) påverkar ljudmönster och talproduktion, samt hur artikulationsgester och ljud hänger samman (Sundberg, 2001). Det finns flera egenskaper i röstljudet som kan vittna om talarens sinnesstämning, till exempel fonationsfrekvensmönster (tonfallet), andning, artikulation och taltempot. Carl E. Williams och Kenneth N. Steven undersökte rösteffekter när skådespelare läste samma text i fyra olika sinnesstämningar; ilska, fruktan, sorg och neutral stämning. De fann att fonationsfrekvensen var lägst i sorg, högre i neutralt läge och fruktan, och högst i ilska samt att variationsbredden var lägst i sorg och högst i fruktan. I neutralt känsloläge är taltempot överlag högre än i andra sinnesstämningar. Sorg visade på ett lågt taltempo på grund av pauser och långa konsonanter och att en viss instabilitet i röstkällan med tendens till heshet kunde iakttas. Ett antagande är att känslan sorg ger en generellt minskad muskelaktivitet, medan ilska hör ihop med ett högre subglottalt tryck och ökad aktivitet i adduktionsmuskulaturen, som styr öppning och slutning av stämbanden.

I en annan studie som Sundberg lyfter har Ivan Fonagy studerat hur olika sinnesstämningar påverkar artikulation med hjälp av röntgenbilder och halsspegel. Han fann skillnader i fickbandens positioner, stämbandens tjocklek och larynxventrikelns storlek under sinnesstämningar från ömsinhet till ilska. Slutsatsen han finner stöd för är att talarens sinnesstämning får betydande fonatoriska konsekvenser. Fonagy har även undersökt och hittat klara samband i hur artikulationen färgas av talarens sinnesstämning. En vokal kunde färgas så mycket av sinnesstämningen att den antog en annan vokals kännetecken. Han såg något som han benämner *allegoriska baletter* i hur artikulatorernas rörelsemönster avspeglade sinnesstämningens innebörd och hur den kan ta sig uttryck. Vid ilska rörde sig tungan i ett extremt spänt läge för att sedan fara ut som en knytnäve, medan den vid ömsint tal rörde sig smeksamt och långsamt. Varje sinnesstämning har ett fonationsmönster och artikulationsmönster som avviker från de mönster som kopplas till neutralläget. Det är alltså avvikelserna från det förväntade som ger informationen om talarens sinnesstämning. Rösten fungerar som en översättningsmaskin från kroppsgestik till röstgestik. Sambandet mellan känsloläget emotionella innehåll och fonations- och artikulationsorganens rörelsemönster gör att vi bättre kan förstå de akustiska kännetecken som en viss sinnesstämning ger. En ledsen människa får ofta en nedsatt muskelaktivitet, med små och långsamma rörelser, vilket avspeglas i ett lågt taltempo, en låg statisk fonationsfrekvens, och en röstkälla som vittnar om lågt subglottalt tryck och minskad adduktionskraft. Det verkar finnas ett samband mellan vilka ord vi använder för att beskriva olika former av röst användning och dess artikulatoriska och fonatoriska

kännetecken. Det som utmärker *pressad* fonation är ett högt subglottalt tryck och en stark adduktionskraft. Man pressar bokstavligen både med utandnings- och adduktionsmuskulaturen såsom uttrycket säger (ibid).

2.2 Röstpedagogik – ett hantverk och en konst

Rösten är en del av personligheten och kan därför vara svår att ändra på. De flesta av oss är inte tränade i röstteknik, utan använder bara de toner i vårt röstinstrument som känns trygga att spela på. Många är omedvetna om hur de uppfattas och låter. Det tar tid att utveckla nya röstvanor. Används rösten på rätt sätt kommer den att höras bättre och hålla längre (Ekelund, 2020). Sambandet mellan talarens sinnesstämning och påverkan på röst användningen ger belägg för att en avspänd atmosfär och relation mellan röstpedagogen och rösteleven är avgörande för röstträningens resultat. Skapas en spänd atmosfär mellan pedagogen och eleven vid undervisningstillfället är det svårt att nå fram till en avspänd röst användning (Sundberg, 2001). Röst användning är inte ett statiskt fenomen utan ett dynamiskt fenomen i samverkan med den värld som röst användaren lever och verkar i (Furu, 2017). Hjärnan är ett förutsägelseorgan som genom en levande lista av kunskaper skapar associationer som leder till tolkning och analys. Hjärnan uppfattar snabbt det kända och fyller i resten. Både perception och produktion påverkas av förförståelse och förväntningar, som kan vara mer eller mindre medvetna eller saknas helt. All inlärning innebär en utveckling av nya variationer på gamla mönster (Kjellin, 2011). En helhetssyn på rösten involverar även orden, kroppen och tar hänsyn till individens specifika kulturella och sociala och relationella sammanhang (Furu, 2017).

Logonomins förgrundskvinna Ninni Elliot beskriver talträningen som ett *talprocesspussel* som består av delarna; kroppshållning, andning, fonation, artikulation och uttryck. Med hjälp av olika övningar kan man träna upp en bra kroppshållning, en mer gynnsam andning och därmed få en bättre röstteknik i form av en bärigare röst. Man kan träna upp en tydligare artikulation så att talet blir lättare för mottagaren att uppfatta. Genom olika texter, prosa, dikter, kåserier, föredrag och kortare, friare muntlig framställning, kan man öva på sitt uttryck (Elliot, 2009). Men är det bara uttrycket som tränas genom arbete med text? Hur mycket kan texten stödja, hjälpa eller helt enkelt frigöra röstens praktiska funktioner bara genom sitt estetiska och gestaltande värde? Centralt för röstläraren Peter Teubner, på Teaterhögskolan i Stockholm, är till exempel att utrusta varje student med ett vältränat instrument och träna de områden som studenten har problem med. Målet är en hållbar röst i ett hållbart instrument. Studenten utrustas med verktyg att använda vid behov även efter utbildningens slut. Grunden i Teubners röstpedagogik är att hitta den individuella klangen som alla röster har och som bär det som rösten ska förmedla (Strömberg, 2011).

2.2.1 Textarbete inom röstpedagogik

Här följer några exempel på uttalanden från forskning kring textgestaltning och röstpedagogik som med enstaka undantag har skett inom ramen för Teaterhögskolan

(nuvarande *Stockholms Konstnärliga Högskola*, i texten används genomgående *Teaterhögskolan* som skolan hette på tiden för den relaterade forskningen). Stina Ekblad tillträdde 2002 en professor i textinterpretation och språklig gestaltning på Teaterhögskolan i Stockholm. Ämnet behandlar processen från den tryckta skrivna texten till det fysiska uttrycket *när ordet blir till kött*. Hon påtalar sambandet mellan röst och kropp och mellan det verbala och fysiska språket. Språket är kroppsligt, rösten är en del av fysiken och rösten omfattar texten (Helander, 2009). I Bjerstedts undersökning om skådespelarens *musikalitet* säger Stina Ekblad att poesiläsning är en väldigt bra övning för skådespelaren för att hitta sin egen *musikalitet*. Dikten öppnar för språket, med dess rytm, uttryck, komplexitet och för fri tillgång till fantasin. Rytms betydelse är stor inom såväl prosa som vers (Bjerstedt, 2017).

I Mikael Strömbergs avhandling framstår textinterpretation och *musikalitet* som centrala delar i Pia Olbys och Karin Rudfeldts arbete i röst med teaterstudenter på Teaterhögskolan. Det handlar om att hitta det *musikaliska* i texten. Avgörande för arbetet är energin i den skrivna texten. Rudfeldt sammanfattar sitt arbete med orden ”det handlar om att få det skrivna ordet att bli muntligt och att bli sinnligt.” Likheter mellan tal- och sångundervisning betonas genom att *musikalitet* och rörelse möjliggör ett möte mellan kropp och text. Studenterna ska få en kroppslig erfarenhet av en text, som kan gestaltas i en fråga som till exempel vad ett kommatecken betyder på ett specifikt ställe i texten. Olby och Rudfeldt söker inte efter författarens intention när de tolkar texter tillsammans med studenterna. Strömbergs observation av deras arbete beskriver istället hur de låser upp texten med hjälp av röstens ljudande egenskaper och därmed hittar till nya tolkningar av texten (Strömberg, 2011).

Ljudet är en röd tråd i forskning vid Högskolan i Halmstad. Där konstateras att förhållandet mellan röstens praktiska funktion och estetiska värde idag aktualiseras också utanför litteraturens område genom att mycket teknik är röststyrd. På så sätt är vi ganska uppmärksamma på hur den mänskliga rösten låter. En del av forskningsprojektet manifesteras i Lyriklabbet, ett samarbete med Stadsbiblioteket där deltagarna läser och lyssnar till lyrik. Genom den egna och andras röster kan vi utforska oss själva. Docent Cecilia Björken-Nyberg uttrycker att ”... rösten är något intimt, man tar in dikten in i sig och delar den med andra. När man sedan lyssnar i grupp möts människor med hjälp av den rösten” (Rörström, 2020).

2.3 Texten

Jag avgränsar det enorma ämnet *text* till att gälla det mest relevanta för min studie. I min studie nämns flera textgenrer som lyrik, prosa, dramatik, fabler och sagor, men lyriken har en så framträdande roll för mina informanter att jag därför har gjort en avgränsning till att endast diskutera lyrik och inte gå vidare in på andra textgenrer. Först en mycket grov genreindelning. De konstnärliga produkterna inom litteratur, teater och film kan alla ses som text och läsas på likartade sätt. Den mest övergripande indelningen av litteraturen är epik, dramatik och lyrik. *Epiken* är prosaberättelsen, det vill säga den berättande

litteraturformen. *Dramatiken* kan beskrivas som den framförda berättelsen där vi konfronteras direkt med karaktärernas handlingar och agerande. *Lyrik, poesi* och *dikt* är synonymmer som kan ha en liten variation i betydelse i vissa sammanhang. I min text används begreppen synonymt och lyrik beskrivs vidare i nästa avsnitt (Elleström, 1999).

2.3.1 Lyrikens väsen och form

Det är omöjligt att definiera lyrik utifrån motiv, teman och stämninglägen. Det som utgör lyrikens väsen är det musikaliska och det visuella. Vi *ser* och *hör* den. Läsaren söker förmodligen efter någon form av budskap, idé, känslöstämning eller kunskap i dikten. Men detta innehåll blir till och får sin egenart genom *formen*, vilken har med ljud och bild att göra. Lyriken är den litteraturform som är svårast att *parafrasera* i betydelsen att skriva om till kort konkret innehållsbeskrivning. Tar man bort formen så löses innehållet upp i intet. Poesi som form bygger på rytm, meter, rim, tonalitet, fantasi, bild och metaforer. Alla delar är viktiga och påverkar de bilder och den berättelse som förmedlas. I förhållandet till rytm och repetition har poesin stora likheter med musiken (Frostling-Henningsson, 2017). Oavsett om man läser en dikt tyst för sig själv eller högt inför åhörare så ”realiseras” dikten genom att läsaren ger den en viss rytm och ett visst tempo. För att förklara hur rytmen i en dikt kan upplevas som regelbunden och flexibel på samma gång beskriver man detta i *rytm* och *meter*. *Rytmen* står för växlingen mellan stark, svag eller icke-betonad stavelse och *metern* står för den bakomliggande regelbundenhet som man kan ana sig till i en dikt. Rytmen finns med oss genom livet, i allt vi gör, i hur vi andas, hjärtats slag och i ögonlockens blinkningar när vi dansar, talar, sjunger, läser. Rytmens regelbundenhet eller oregelbundenhet kan associeras med olika känslouttryck i lyriken såväl som i andningen (Elleström, 1999).

Viktor Sklovskij argumenterar för en åtskillnad mellan det *poetiska* och det praktiska ”vanliga” eller prosaiska språkets lagar. Det prosaiska språket ”märks inte” när man läser det. I strävan efter effektivitet förhåller sig det prosaiska språket till etablerade uttryck och formuleringar. Vi lägger knappt märke till de enskilda orden eftersom språket upplevs som det ”vanliga” och avkodningen sker automatiskt och effektivt. Konstens främsta grepp däremot är *främmandegöringen* som innebär att verkligheten skapas på nytt inför betraktarens ögon. Det poetiska språket, som även återfinns i prosan men som framför allt präglar lyriken, är konstruerat för att försvåra varseblivningen och låta tingen *ses* och framstå i en ny vision. Bildspråket är en viktig aspekt av det poetiska språket där nya bilder skapas genom att existerande bilder anordnas på nya sätt. Dikten går inte att avkoda automatiskt utan en ständig fördröjning av förståelse sker genom att vi hela tiden måste relatera olika bilder och formuleringar till varandra på nya sätt (Elleström, 1999).

Ursprungligen var lyriken något man lyssnade till, i antikens Grekland var lyrik litteratur som man sjöng. Med tiden förlorade den sjungna lyriken sin kraft till förmån för den lästa. Lyrikens egenskaper står fortfarande att finna i kvaliteter som är alltifrån rent musikaliska till allmänt fonetiska. Lyriken är ljud som får våra kroppar och trumhinnor att vibrera (Elleström, 1999). Under antiken existerade inte någon tydlig skiljelinje mellan poesi och

vetenskap. Retoriken förmedlade det logiska och poesin det känslomässiga tankegodset. Poesin ansågs farlig och förbjöds till och med av Platon som ansåg att den förvrängde sinnet på den som lyssnade. Under 1700- och 1800-talen var poesin ett etablerat och accepterat sätt att kritiskt granska kultur och vetenskap. Först på 1900-talet uppstod en tydlig uppdelning där vetenskapen stod för det rationella och positivistiska medan poesin fick stå för det emotionella och experimentella (Frostling-Henningsson, 2017). Här, i ljuset av historien, antyds vilken kraft som står att finna i lyriken och vilken mångfald av uttrycksmedel som den rymmer, något att ha i åtanke under läsningen av denna studie.

2.3.2 Gadamer om text och konsterefarehet

I min frågeställning kring textarbete ingår fenomenet; *när texten tycks gripa tag i uppläsaren och får alla praktiska funktioner i kropp och röst att hamna rätt utan någon tillsynes ansträngning*, ett fenomen som skulle kunna kallas *konstnärlig upplevelse*, men som är svårfångat. Jag försöker förstå fenomenet med hjälp av filosofen Hans-George Gadamer som resonemang kring läsning, konstverkets ontologi och vad som händer när konsten, leken eller spelet griper tag i oss. Gadamer talar om texten och läsning som en process, en händelse, ett skeende då läsaren lämnar sina privata förutfattade meningar för att ta del av en ”gemensam mening”. Läsning beskrivs som en översättning då man tillägnar sig det främmande som främmande, men i översättningens ständiga rörelse som också är förståelsens väsen, smälter det förgångnas och det samtidas horisonter samman. Förståelsen av det skriftliga är som en hemlig konst, en magi som förtrollar och förlöser oss. I läsningen upphör tid och rum och det förflutna blir samtida. Diktläsning gör tillvaron beboelig. Prosodiska element som betoning och rytmisering utmärker inte bara högläsningen utan även den tysta läsningen. Betydelse, förståelse och språklig materialitet är så tätt sammanvävda att förståelsen alltid inbegriper en inre stämma (Gadamer, 1997).

För att förstå vad som händer i ett konstnärligt framställande använder Gadamer det tyska begreppet *Spiel*. Begreppet kan på svenska översättas till både *lek* och *spel* och omfattar båda betydelserna. I min användning av begreppet *Spiel* syftar jag på leken eller spelet som konstituerar den konstnärliga gestaltningen. Skådespelaren, den som leker eller den som läser upp en text i en konstnärlig gestaltning vet att spelet bara är ett spel och pågår i en värld som är bestämt av ändamålets allvar. Spelaren måste gå upp i spelandet för att det ska uppfylla sitt syfte. Verkligheten runtom pågår men är på något sätt satt inom parentes. När Gadamer talar om *Spiel* i förhållande till *konsterefarehet* handlar det inte om någon attityd eller sinnesstämning hos den som skapar eller tar del av konstverket, utan Gadamer sätter den fria subjektiviteten åt sidan och talar om själva konstverkets *Vara*. Spelet är sitt eget subjekt oberoende av spelarens subjektivitet. När spelet eller leken blir till konst och framställer sig själv som en meningsfull helhet handlar det om en förverkligande *förvandling*. Läsningen liksom framförandet eller uppförandet tillhör det litterära konstverkets sätt att vara. För bestämningen av konstens *Vara* krävs att man tar förvandlingens innebörd på allvar. *Förvandling* skiljer sig från *förändring* i bemärkelsen

att det som förändras samtidigt är och uppfattas som detsamma. Förvandling innebär däremot att något helt och fullt blir ett annat *Vara*. Det som jag tar fasta på i Gadamers resonemang är att han inte söker svaret till spelets väsen i spelarens subjektiva reflektion utan i spelets egentliga sätt att vara. Det är inte det estetiska medvetandet som är i fokus utan *konsterfarenheten* vilket därmed styr linsen mot konstverkets sätt att vara, konstverkets väsen. Genom att gå in i spelförloppet eller leken finner den deltagande spelaren *sin förhöjda självframställan*. Det är spelet som förtrollar och fångar spelaren och fyller den med sin ande (Gadamer, 1997).

3 Teori

I kapitlet beskrivs teorier som jag använder i studien. Jag börjar med huvuddragen i James Jerome Gibson ekologiska teori och begreppet *affordance* för att sedan ge en översikt över *embodied reading*, en ansats att se på läsning som *förkroppsligat*. Den teoretiska grunden för min studie har paralleller till *fenomenologin* som studerar den generella essensen hos fenomen, det vill säga fenomenets *väsen* och hur det visar sig för oss. Detta *väsen* är oberoende av perspektiv, kontext och person, men är samtidigt helt avhängt dessa tre i upplevelsen av fenomenet som sker via dess existens. På så sätt har alla individer olika upplevelser av ett fenomen beroende på hur det har visat sig för oss (Leijonhufvud, 2011). På liknande sätt har jag använt begreppet *affordance* för att titta på vilka signaler om menings- och handlingserbjudande som texten ger logonomen och hur logonomen tar sig an dessa erbjudanden i det röstpedagogiska arbetet. Perspektivet *embodied reading* bidrar i min studie till en fördjupad förståelse kring vad som händer i hela kroppen när vi möter och läser text. Materialitet, sensomotorik och neurala kretsar sammankopplas här med kognitiva bearbetningsprocesser av text, innehåll, minnen och fantasi.

3.1 Affordance-begreppet och Gibsons ekologiska teori

Jag är inte intresserad av att specifikt studera de inre tolkningsprocesser som textanvändningen sätter igång inom individen, utan intentionen i min studie är att titta på hur texten framställer sig själv och hur logonomer uppfattar och tar tillvara de erbjudanden som texten ger. Jag använder mig därför av den amerikanska psykologen James J. Gibsons (1904-1979) begrepp *affordance*. Gibson intresserade sig för perceptionens *syfte* och för hur varseblivning gör det möjligt för oss att interagera med den värld vi lever i. Hans teorier kan sammanfattas med orden ”perception i handlingssyfte”, vilket inbegriper en stark koppling mellan perception och handling. Perception betecknas som ”direkt” vilket inbegriper uppfattningen att den sensoriska informationen i omgivningen ger tillräckligt med upplysningar för att vi ska kunna interagera och röra oss i miljön utan inre bearbetning av lagrad information. Gibson ser individens samspel med och rörelse i omgivningen som väsentliga delar av perception. Han uttrycker att varseblivning är en handling och inte en reaktion (Groome, 2010). Gibson utgår från att det bara finns en värld, där människor och djur lever samman även om människosläktet har anpassat den efter sina egna behov. Människan har förändrat former och ämnen i miljön för att förändra vad miljön erbjuder henne, vilket i sin tur har

försvårat livsvillkoren för många djurarter. Det är ett misstag att separera den artificiella världen från den naturliga världen. Artefakter är tillverkade av råvaror från naturen. På samma sätt är det missgynnande att separera den kulturella omgivningen från den naturliga. (Gibson, 1979).

Gibson menar att vi kan interagera med objekt i omvärlden för att de *inbjuder till användning* (Groome, 2010). För att föra ett resonemang kring texten använder jag mig av begreppet *affordance* som öppnar för att se texten ur olika perspektiv, som det materiella, det vill säga hur texten framstår som ting, som artefakt och vad den erbjuder i form av mening och handling. Termen kan ses i betydelsen av att något i miljön, naturliga objekt eller artefakter erbjuder ett meningsinnehåll. Ett objekt erbjuder vad det erbjuder för att det är vad det är. Oavsett om betraktaren uppmärksammar ett *affordance* eller inte så finns det där och är oföränderligt oberoende av betraktarens behov eller olika former av betraktande. En central tanke i teorin om *affordance* är om och hur det omgivande ljuset gör att informationen om erbjudanden ligger tillgängliga för betraktaren. (Gibson, 1979).

An important fact about the affordances of the environment is that they are in a sense objective, real, and physical, unlike values and meanings, which are often supposed to be subjective, phenomenal, and mental. But, actually, an affordance is neither an objective property nor a subjective property; or it is both if you like. An affordance cuts across the dichotomy of subjective-objective and helps us to understand its inadequacy. It is equally a fact of the environment and a fact of behavior. It is both physical and psychical, yet neither. An affordance points both ways, to the environment and to the observer (Gibson, 1979, 3)

Om människorna i en kultur har en vana vid att sitta på stolar istället för på huk så erbjuder en knähög horisontell plan yta *affordance* i form av ”att sitta på”. Knähög för en vuxen betyder inte samma sak som för ett barn. *Affordance* står i detta fall i relation till individens storlek. Ett *affordance* står i relation till betraktarens kontext, det vill säga de villkor och omständigheter i den nisch som individen lever och verkar i (Gibson, 1997). En penna kan man tugga på spetsen på men inte äta (Hillesund, Schilhab & Mangel, 2022). Vilken *affordance* kan ett papper med en tryckt dikt på tänkas erbjuda för olika människor i olika kontexter och nischer? För barn och vuxna erbjuder själva pappret greppbarhet. För den som kan läsa erbjuds läsbarhet medan det lilla barnet kanske börjar tugga på papperet. För den som är mottaglig för konstupplevelser erbjuder dikten visuella, fonetiska och musikaliska kvaliteter. Skådespelaren erbjuder *affordance* i form av textinterpretation och gestaltning. Vilka *affordance* erbjuder texten som pedagogiskt hantverk för logonomen?

3.2 Embodied reading

Embodied reading ger en vidgad syn på läsning som förkroppsligad vilket ger en intressant teoretisk ansats och pedagogiska implikationer kopplat till arbetet med text i röstpedagogiken. Anne Mangel och Theresa Schilab argumenterar för att läsning är förkroppsligad på två sätt, som en multisensorisk interaktion och genom det faktum att språk och kognitiva processer som rör semantik och lingvistik är förkroppsligade, vilket empiriska studier har visat på (Mangel & Schilab, 2012). Utifrån *embodied reading* och begreppet *affordance* undersöker Terje Hillesund, Theresa Schilhab och Anne Mangel den samtida transformationen av läsning. Utgångspunkten för *embodied cognition theory* är att perception och kognition är påverkad och delvis konstituerad av kroppens samspel med miljön. Läsning är en handling som involverar hela kroppen, studier har visat på hur sammantvistade den tolkande mentala handlingen och den fysiska aktiviteten i läsandet är. De kognitiva aktiviteter som sker i läsning grundar sig på kroppsliga och sociala erfarenheter, läsning är en meningsskapande aktivitet där syfte och uppgift påverkar vilka mentala attityder och fysiska lässtrategier som aktiveras.

Neurovetenskaplig forskning har visat ett nära samband mellan kognitiva processer och de centran i hjärnan som styr sensomotorik och emotioner. Samma neurala och kognitiva mekanismer som styr hur vi uppfattar och rör oss i omvärlden skapar även våra begreppsliga system. De neurala kretsar som styr fysiska handlingar som till exempel att *bita* (mun), *gripa* (hand) och *sparka* (fot) aktiveras även när vi bara hör eller uppfattar meningar som involverar ordet *gripa*, utan att vi utför den fysiska handlingen (Hillesund, Schilhab & Mangel, 2022). Det finns en koppling mellan semantisk och sensomotorisk information. Till exempel aktiveras luktcentrat i hjärnan bara vi läser ett ord med koppling till starka luktupplevelser som ”vitlök” eller ”kanel”. Bearbetning av semantisk information innebär en reaktivering av de neurala kretsar som används under den faktiska upplevelsen av det lästa fenomenet. Men allt vi läser om har vi inte erfart, för att förstå nya begrepp bygger vi vidare på befintliga representationer. Initialt förstår vi den konkreta betydelsen av ett begrepp för att sedan använda fantasin, som är en lingvistisk, meningsskapande aktivitet i sig baserad på kroppslig härledning (Mangel & Schilab, 2012).

Intresset för att studera läsning med perspektivet *embodied reading* har sin grund i att läsandet från digitala enheter har ökat under de senaste decennierna (Hillesund, Schilhab & Mangel, 2022). En studie visar att det finns en avgörande koppling mellan sensomotorisk materialitet och kognitiv bearbetning av text och innehåll och att den kopplingen skiljer sig åt mellan e-böcker och tryckta böcker. I e-böcker är kopplingen mellan materialitet och text/innehåll mer uppdelad, bland annat genom att innehållet kan förändras genom ett klick medan den tryckta boken upplevs som en enhetlig fysisk enhet, vars tidsmässiga och rumsliga beständighet skickar starkare indikatorer mellan text/innehåll, kognition och minne (Mangel & Schilab, 2012). Kopplingen mellan kroppens samspel med miljön, våra levda erfarenheter och vad som händer

sensomotoriskt, kognitivt och i neurala nätverk när vi läser, ger ett vidgande perspektiv på arbete med text inom röstpedagogik.

4 Metod

För att få fram detaljerad och nyanserad information och fylliga beskrivningar har jag använt mig av en kvalitativ ansats. Jag ville undersöka fenomenet ur logonomers eget perspektiv, därför har jag samlat in min empiri via semistrukturerade intervjuer med tre logonomer, vilket gav mig möjlighet att förstå fenomenet genom informantens egna ord och fördjupa min förståelse genom följdfrågor. Intervjuerna avslutades med att informanterna, i enlighet med en instruktion de fått innan i intervjufrågan, presenterade ett urval av tre texter, som de använder sig frekvent av i arbetet med rösteleverna, för mig. Jag provade att läsa texterna och informanterna gav sin bild av vilken verkan och vilka förtjänster respektive text har i det röstpedagogiska arbetet. Syftet med denna aktivitet presenteras vidare i kapitlet. Intervjuerna transkriberades och analyserades via kvalitativ innehållsanalys. Här beskrivs även urvalet av informanter, etiska aspekter, genomförande, bearbetning och analys.

4.1 Urval

I Sverige finns 47 logonomer registrerade på Svenska logonomförbundets hemsida (Svenska Logonomförbundet, 2023). Mitt urval blev ett *bekvämlighetsurval* bestående av tre logonomer som var kända för mig sedan tidigare via arbeten och studier (Patel & Davidson, 2019). Ett första kriterium för mitt urval av informanter var att det skulle vara yrkesverksamma logonomer som använder sig av texter i sitt arbete. En spekulering från min sida är att de flesta logonomer gör det, men jag har inte undersökt frågan vidare. På frågan om de använder text svarade samtliga tre som jag kontaktade: "Ja, jag arbetar mycket med text!". Det är relativt vanligt att logonomer arbetar med skådespelare och elever på teaterskolor som redan har inarbetade metoder för att ta sig an en text. Ett andra kriterium för urvalet av informanter var därför att de helt eller delvis även skulle arbeta med målgrupper utanför scenkonstområdet, då det kan skapa ett möte med texten utan det filter som tidigare erfarenheter av gestaltande textarbete kan ge. Jag har brottats med hur jag ska presentera mina informanter och samtidigt skydda deras identiteter enligt kravet om konfidentialitet (Vetenskapsrådet, 2017). Med åtanke på detta och på vad som är relevant för studiens resultat har jag valt att presentera vissa kriterier som grupp och vissa individuellt.

Informanterna som grupp: Alla tre arbetar både med privata klienter och på arbetsplatser med grupper och enskild undervisning i röst- och presentationsteknik. Samtliga har föreläsningar och håller kurser i röst och presentationsteknik. I kategorin, yrkesverksamma år som logonom, har de en liten variation inom spannet 10-14 år.

Informanterna:

- Nora, bakgrund inom sång och teater, frilans som logonom.
- Beata, bakgrund inom sång, anställning som inbegriper logonomsysslor och frilans som logonom.
- Fatima, bakgrund inom teater, anställning och frilans som logonom.

4.2 Etiska aspekter

Forskningsetik är ett omfattande ämnesområde som rör frågor om etiska krav på forskaren och etiska krav på forskningens inriktning och genomförande. Inom humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning finns det grundläggande individskyddskravet att ta hänsyn till, som kan sammanfattas i fyra allmänna krav på forskningen; *informationskravet*, *samtyckeskravet*, *konfidentialitetskravet* och *nyttjandekravet* (Vetenskapsrådet, 2017). Inför intervjun fick alla informanter ett mejl med information samt etiska riktlinjer om att ”medverkan är frivillig och möjlig att avbryta självmant, materialet behandlas konfidentiellt, informanterna är anonyma i texten och kommer endast presenteras med ålder, bakgrund med koppling till yrket samt verksamhetsområde som logonom” (bilaga 1). I Stockholm finns 36 logonomer (Svenska logonomförbundet, 2023) vilket gör att informanterna i studien kan vara lätta att identifiera av andra inom röstrelaterade yrken samt av tidigare eller nuvarande klienter och elever. Denna aspekt har jag behövt ta hänsyn till vid frågor rörande hur jag presenterar och citerar informanterna i texten. Ibland har jag valt att inte redogöra för vissa detaljer i informanternas uttalanden för att ge största möjliga konfidentialitet. Exempel på dessa detaljer är vissa begrepp som kopplar till en informants särskilda vokabulär samt detaljer som kan kopplas till en arbetsplats eller till en viss grupp av klienter. Av samma anledning har jag ibland valt bort att koppla vissa uttalanden till en viss informant.

4.3 Genomförande av intervjuer

Informanterna tillfrågades om medverkan i intervju av mig på olika sätt, en via telefonsamtal, en via mejl och en vid fysiskt möte. Samtliga fick ett mejl inför intervjun med ovanstående etiska punkter, information om intervjuns längd, fem huvudfrågor som intervjun skulle handla om samt en instruktion om att ta med sig ett urval av cirka tre texter som de använder sig mycket av, som skulle läsas av mig (bilaga 1). Det fanns två syften med att be informanterna att ta med ett urval texter. Ett var att få se vilken typ av texter de använder sig av och varför. Det andra syftet var ett försök från min sida, att genom att själv få prova att läsa texterna på plats och relatera till logonomens presentation, komma närmare den *levda erfarenheten* av fenomenet i livsvärlden (Kvale & Brinkmann, 2014). Man kan beskriva det som en stunds *deltagande observation* då forskaren själv deltar i de situationer som observeras (Johannessen & Tufte, 2002).

Fem huvudfrågor för intervjun:

- Varför använder du text i din röstundervisning?
- Vilka texter använder du dig av (genrer, författare, titlar)?
- Hur väljer du ut en text till den specifika klienten/eleven?
- Hur arbetar du med texten?
- Kan du berätta om någon särskild gång då en klient/elev har fått en gynnsam röst utveckling med hjälp av en text?

Informanterna fick välja plats och ge tidförslag för intervjun. Alla tre valde kvällstid, en informant valde att göra intervjun hemma hos sig och två valde sin arbetsplats. Intervjuerna pågick i en timme exklusive tio minuter som var avsatta för att titta på och gå igenom informanternas urval av texter. Intervjuerna spelades in via röstmemo på telefonen av mig. Intervjuerna var av *semistrukturerad* karaktär, vilket ger intervjupersonen stor frihet att utforma svaren (Patel & Davidsson, 2019). Jag hade en lista på intervjufrågor, vilken jag endast använde som en minnesbank och tog upp först i slutet och ögnade igenom för att se om jag glömt något (bilaga 2). Jag använde mig av ”*tratt-tekniken*” som innebär att börja med stora öppna frågor för att sedan gå över till det mer specifika, vilket motiverar och aktiverar informanten som får börja med att formulera sig som hen vill (Patel & Davidsson, 2019). Intervjuerna inleddes med beskrivande frågor kring bakgrund för logonomyrket, relation till litteratur och text, verksamhetsområde som logonom och arbetet med text. När vi började ringa in arbetet med text övergick frågorna till en mer tolkande karaktär för att få grepp om hur informanterna uppfattar, tolkar och vilken betydelse de tillägnar själva texterna och arbetet med dessa (Johannessen & Tufte, 2003). Jag förde inga anteckningar under tiden eftersom jag ville ha fullt fokus på samtalet. Forskaren kan genom en reflekterande hållning välja att vara passiv eller aktiv (Patel & Davidsson, 2019). Jag strävade efter att ställa korta konkreta frågor som lämnar ett stort svarsutrymme. Jag undvek egna exempel och anekdoter, men underströk min förståelse och igenkänning i informanternas svar med hummanden, bekräftande småord och skratt. Eftersom informanterna och jag var kända för varandra sedan tidigare och delar samma livsvärld som logonomer så fanns redan en förförståelse och medkänsla inbyggt i samtalet. När koderna och kategorierna inte ska utvecklas förrän under intervju och analys är det viktigt att erhålla rika beskrivningar av de specifika fenomen som ska kodas eller kategoriseras (Kvale & Brinkmann, 2014). Jag ställde frågor kring samma fenomen med olika perspektiv och vid olika tidpunkter under intervjun för att få så rika och mångbottnade beskrivningar som möjligt. I slutet av intervjuerna bad jag informanterna att ta fram sitt urval av texter som de brukar arbeta med. Jag läste texterna högt sittande utan att nämnvärt förändra position eller på annat sätt tänka på detta som ett framförande. Aktiviteten var givande och gav mig ett smakprov på informantens praktiska utövande som kompletterade intervjuvaren och bidrog till ett vidgat perspektiv. Det ledde mig också in på ett spår som presenteras i resultatet som kanske inte blivit lika synligt utan texternas fysiska närvaro i rummet.

4.3.1. Transkribering

För transkribering använde jag mig av *Transcriptor*, en betalapp som omvandlar inspelat tal till skriven text. Resultatet blev en löpande text uppdelad utifrån tidsangivelser med flera feltolkade ord och märkligt placerade skiljetecken. För att få en mer utförlig transkribering lyssnade jag igenom varje intervju igen samtidigt som jag redigerade i texten tills jag fick en autentisk utskrift av intervjuerna. En påfallande stor del i kommunikation förmedlas genom ickeverbala tecken och gester och inte genom det talade språket (Kvale & Brinkmann, 2014). För att behålla atmosfären och det intersubjektiva i samtalet har jag noterat skratt, hummanden och inpass från mig, som inte alltid togs upp av transkriberings-appen jag använde. Jag la även till skratt och andra deskriptiva uttryck, vilket var nödvändigt eftersom informanterna ibland reciterade text och förklarade fenomen med hjälp av ickeverbala signaler, tonfall och gester, en del hörbara via ljudinspelningen och en del tagna ur mitt minne. Utskrifterna av intervjuerna bör betraktas som en språngbräda vidare i en ständig utveckling av meningen i det som blivit sagt (Kvale & Brinkmann, 2014).

4.3.2. Kvalitativ innehållsanalys

Systematisering av textmaterialet är en förutsättning för förståelse (Johannessen & Tufte, 2003). Jag har använt en *induktiv* process i syfte att finna likheter och kunna utveckla begrepp, idéer eller teorier kring dessa. Utifrån denna strategi har jag kategoriserat data för att kunna urskilja mönster (Kvale & Brinkmann, 2014). En process tog sin början där kodning, kategorisering och analys flätades samman. Jag utgick från några övergripande kategorier när jag kodade mitt material; logonomernas bakgrund, verksamhetsområde, insamling och arkivering av text, val av text till elever, elevernas möte med text, narrativ, praktisk röstfunktion, konsterefarenhet och röstpedagogiska tillvägagångssätt. I takt med att analysen utvecklades slogs vissa kategorier samman och andra bytte rubrik tills en mättnad rådde och kategorierna landade enligt de rubriker som resultatet presenteras under. I en kvalitativ analys av den utskrivna intervjun fortsätter samtalet som påbörjades i intervjusituationen med att horisonten för möjliga innebörder hela tiden vidgas. Analysen fogas in mellan det informanten har berättat för forskaren och det som forskaren slutgiltigt berättar för publiken (Kvale & Brinkmann, 2014). Jag klippte ut uttalanden från intervjuerna på Word-filer och klippte in i ett dokument under respektive kategori. Med tiden märkte jag att intervjufrågorna och sammanhanget som uttalandet kom ur ofta hade betydelse för analysen så jag började istället använda mig av de utskrivna pappersutskrifterna och där markera kategorierna i löptexten, så att jag fick med samtalets förlopp och de aspekter av ämnet som informanterna tar upp som styrs av mina frågor, aktiva lyssnande och uppföljning av svar (ibid). Jag gick ofta tillbaka till inspelningen för att även lyssna på vissa uttalanden, framför allt när informanterna reciterad ur texter vilket de gjorde återkommande under samtalen. Hand i hand med kategoriseringen fogades teorier samman med uttalanden och narrativ och analysen växte fram.

5 Resultat

Här presenteras studiens resultat. Empirin återges under följande huvudkategorier: Vilka texter används?, Textens affordance som relation, Textens affordance som stöd för röstens praktiska funktioner, Textens affordance som konstfarenhet, Hur möjliggörs närmandet av texten? och slutligen Mitt eget närmande av informanternas texter.

5.1 Vilka texter används?

Informanterna refererar i huvudsak till lyrik i sina uttalanden om arbete med text, även om andra genrer nämns vid direkt fråga eller som association till det övergripande röstpedagogiska arbetet.

Dikter är det absolut bästa sättet att träna rösten på (...) Man har känslan, man har artikulationen, man har volymen och man har tempot. För tempot måste alltid vara ganska lågt i en dikt, annars hinner vi inte med (...) Sen måste man ju hålla sig till diktens liksom struktur och tempo och sådär. Det är som att sjunga där. Man får automatiskt en fraslängd liksom. (Nora)

Både klassiska och moderna dikter används, med allt från korta haikudikter till Shakespearesonetter. Mestadels är det informanterna själva som presenterar dikter och texter för rösteleverna, men det händer att någon har med sig en egen dikt, även om det är ovanligt. Det finns några röstklinter som inte vill jobba med lyrik utan föredrar att arbeta med arbetsrelaterade presentationer eller tal. Nora använder sig även av fabler, i syfte att träna på presentationer och berättarteknik. Här är det fokus på innehållet och historien som rösteleverna ska kunna återberätta med egna ord. Nora menar att vi i vår samtid tappat en del av den levande berättartradition som funnits tidigare. Beata använder sagor eller delar av sagor där syftet kan vara att arbeta med tempo, berättarröst och olika röster till olika karaktärer. Hon blir påmind under intervjun om att hon brukade använda prosatexter mer än vad hon gör idag. På frågan om hon alltid använder text, även på en elev som hon bara träffar en gång svarar hon:

Alltid, alltid, alltid, och en gång, då kan jag gotta mig i att ha en ramsa också att man har lite smått och något lite längre parti för att det är också väldigt roligt tycker jag med lite varierande texter. En saga, kanske en del eller en saga så att de ska få mersmak att fasiken va kul! (Beata)

Fatima använder även prosa och sagor men tycker att dikter är ett mer överskådligt material, eftersom hon vet vilka språkljud och egenskaper respektive dikt har. Nora svarar på frågan om huruvida hon använder prosatext:

Men jag tycker att dikter är så mycket bättre faktiskt, därför att visst kan man jobba med prosatexter. Du kan ta ut korta stycken i en prosatext, men absolut. Men dikter det blir så tydligt, därför att du har så mycket

rytm och tempo och känsla. Därför tycker jag dikter, det är suveränt.
(Nora)

Ramsor används i hög grad. Informant Nora skriver egna ramsor som kan bygga på ord på en särskild bokstav. Ramsor och rimmade dikter av Lennart Hellsing används för språkljuden och rytmen som tex *Moster Ester älskar fester*. Två av informanterna berättar att de använder sig av kortare texter med en humoristisk touch, som de hittar i tidningar bland annat. Humorn i texterna har en prestationsdämpande funktion.

Sen kan det vara andra typer av texter.(...) Jag har gjort lite citat, såna här saker och då blir det lite humor i det hela också. Och då kan man få ta en i taget. (läser) ”*Ett pensionärshem är en sorts kennel för gamla människor. Familjerna kan lämna de gamla där om de ska åka på semester eller om de vill vara ifred. Fast de behöver inte ha koppel på sig. Pelle 6 år.*” (Fatima)

Längre ner i avsnitt 5.6 presenterar jag mer kring informanternas urval av tre exempel på texter som de använder frekvent i sitt arbete.

5.1.1 Materialitet

En aspekt i såväl teorin kring affordance som embodied reading är textens *materialitet*, det vill säga hur texten presenterar sig för läsaren och hur läsaren interagerar med texten. Här ligger mitt intresse både i hur texten presenterar sig för logonomen och hur denne i sin tur presenterar texten för rösteleven i sin fysiska form. Informanterna har redan stora textsamlingar och behöver inte leta aktivt längre, men ibland behöver de förnya sig och ibland stöter de på dikter i böcker, tidningar eller på andra sätt. En informant har många diktböcker som hon ibland letar i för att hitta text till någon särskild elev. En annan beskriver att hon har diktböcker liggande hemma vid sängen för sin privata läsning. Informanterna arkiverar sina texter på datorn och som utskrifter i pärmar, kompendier och plastmappar eller i datorn. Ingen kan riktigt svara på hur många texter de har. En informant har en pärm för texter och en annan för övningar. En annan informant beskriver det som *otaliga pärmar* både hemma och på jobbet och texter som hon inte kan ha liggande hur som helst utan därför häftar ihop till kompendium emellanåt. Hennes arbetsrum andas litteratur och poesi, det är bokhyllor fulla med böcker och texter skrivna på whiteboards på väggarna och liggande som utskrifter på bordet.

Rösteleverna får i de flesta fall texterna presenterade för sig i form av utskrifter på A4-papper. När Fatima håller kurs i presentationsteknik och röst för deltagare som hon kanske bara kommer att träffa vid ett tillfälle har hon förberett sig innan och valt ut en uppsättning texter. Det är viktigt att det går smidigt och att texterna är lätta att ta fram och att läsa, därför har hon dem inplastade och klara eller presenterade på ett A4-papper. När Nora håller kurs i ovanstående ämnen har hon texterna utskrivna på papper med stor text och mycket radavstånd för att ge plats för anteckningar. Om någon vill ha med sig en

egen dikt är Nora noga med att få en kopia så att hon ska vara förberedd. Beata beskriver hur materialet, pappret med texten på, kan fyllas med mening när en röstelev läst en dikt och fått en stark upplevelse av sin egen röst i rörelse med textens väsen.

Men när de kände att någonting händer då kan det bli det här, får jag behålla det här, och det blir ett värde någonstans i dokumentet som de fick, liksom papperet. (Beata)

Här förkroppsligas textens väsen i en värdeladdning av pappret, i själva materialet som texten framställs på. Beata beskriver också hur hon ibland låter eleverna anteckna på pappret de fått, de får skriva ner övningar och stryka under i texten. Antecknandet ger en till dimension, att gå härifrån och ha med sig pappret och att man kan titta på det man antecknat själv.

Jag ställer frågan om det fortfarande är att *arbeta med text* om man har en dikt i huvudet istället för nedskriven framför sig och tar den på gehör? En informant tycker att det är en hårfin skillnad mellan att läsa dikten eller ta den på gehör. Hon menar att när man tar dikten på gehör arbetar man med sitt minne av texten. Läser man texten så finns det en grafisk form i dikten som ger uppläsaren en uppfattning om vad författaren vill. För logonomen själv så är det en fördel att kunna dikterna utantill, som en informant uttrycker det ”för då vet hon hur de fungerar”. Vilket samtliga ger prov på genom att recitera delar av texter utantill under intervjun. En annan informant förebilder fraser från texter när som helst i röstarbetet som eleven härmar, där det passar, om eleven behöver bli inspirerad till att använda någon särskild röstfunktion. Hon exemplifierar ett tydligt läpparbete med raderna ”du har tappat ditt ord och din papperslapp, du barfotabarn i livet” (ur *Barfotabarn*, Nils Ferlin). Sen tar hon tag i [v]-ljuden under *mjuk fonation* i raderna ”Vi, vi, vågorna som vaggar vindarna till vila” (ur *Ett Drömspel*, August Strindberg). Eleverna får ofta en uppfattning av att det är fraser från texter även om de inte själva ser texten. Informantens syfte är som hon säger ”att inte fastna i pappret utan vara mer fysiska, vara i sina egna röster och känna på ljudet och känna på vad som händer i kroppen liksom.” Här antyds att materialet kan vara ett hinder, något man kan fastna i.

5.2 Textens affordance som relation

Det går nästan att ta på texternas *Vara* i rummet under intervjuerna. Utan att jag har bett om det hämtar två av informanterna sina textpärmar under intervjun, medan den tredje har med sig ett urval av texter i en plastficka till rummet där vi sitter. Samtliga informanter låter texterna komma in som en tredje röst i rummet och illustrerar sina uttalanden genom att spontant recitera ur sina texter. När de bläddrar i sina samlingar försjunker de stundtals i texterna som om dessa griper tag i dem och startar ett inre samtal. En av informanterna reciterar vällustigt ur flera dikter och uttrycker ”att hon skulle kunna bada i dessa texter.” En aspekt i hur informanterna beskriver texten är att de använder samma termer som är brukliga när människor beskriver relationen till andra individer eller djur. På frågan om

hur de samlar texter beskriver en informant att hon ”stöter ihop med dikterna, stöter på dem.”

... det här är ju mina kompisar det här, Ferlin, Strindberg, Södergran och alla, de är mina polare som jag använt, som hjälper mig i mitt arbete hela tiden. Och då kan de bli deras polare också. (Fatima)

Så det sista jag läser innan jag somnar är privat, men jag har Tranströmer ligger bredvid och när jag vaknar mitt i natten. Då kan det vara Tranströmer. (Fatima)

Jag tycker om att jobba med de här klassikerna, för det är så att man kan lita på dem... (Fatima)

Jag älskar ju det här med text. (Fatima)

... någonting sker mellan människan och texten. (Beata)

Jag vet vad det är för en dikt och jag vet liksom hur den fungerar (Nora)

En informant uttrycker att rösteleverna sällan tar med sig egna dikter eftersom vi i Sverige inte har så *mycket relation* till dikt längre. Skulle hon arbeta med fransmän, engelsmän eller italienare skulle det se annorlunda ut menar hon. När jag ställer frågan om Beata skulle kunna tänka sig röstlektionerna utan att ha med text, blir det en stark reaktion som tar sig fysiska uttryck:

Nej, det har jag aldrig ens tänkt på. Det känns som att jag börjar nästan vrida mig lite olustigt när jag tänker på att jag inte skulle ha med texterna av olika slag, som är så härliga och de blir som grädden på moset att stoppa in allt vårt i. (Beata)

5.2.1 Informanternas bakgrund kopplat till litteratur

Alla tre informanterna beskriver sin bakgrund kopplat till litteraturen med ord som ”jag har läst jätte-jättemycket” och ”jag har alltid läst”. En beskriver sin bakgrund kopplat till text som mycket grundlig och omfattande, det är just text hon har arbetat med hela sitt yrkesliv, hon ”gillar text och se vad man kan göra med den.” Hon har läst mycket även privat, mycket lyrik, prosa och även äldre litteratur. Nora läser jättemycket och understryker att hon tycker mycket om poesi, litteratur och text. Hon menar att vi i Sverige har slutat läsa lyrik och att hon försöker jobba för att vi ska göra mer av det. Beata låter ett narrativ beskriva sin bakgrund kopplat till text och litteratur. Språk, text och musik fanns i hemmet och biblioteket spelade en stor roll, hon lärde sig läsa tidigt och har alltid läst mycket. Hon fick ordna mycket själv och kånka hem tunga kassar från biblioteket vilket hon jämför med hur mycket vi ordnar för våra barn idag.

Jag minns mörka kvällar när man gick förbi... biblioteket låg på andra sidan kyrkan och kyrkogården. Och man gick med de här kassarna och liksom förbi kyrkogården som var mörkt och man skulle hem sådär. Det hade jag aldrig gjort med mina barn. Jättekonstigt, för det var ju bara bra, fick jag släpa hem, jag minns dofterna från biblioteket och så, men så uppmuntrande och mycket, alla läste... (Beata)

5.3 Textens affordance som stöd för röstens praktiska funktioner

Samtliga informanter har texter som passar för röstens olika praktiska funktioner och beteenden, i främsta hand nämns artikulationen och olika språkljud, men även andning och tempo. Det finns en tydlig koppling mellan övning och text när informanterna beskriver hur de arbetar med specifika funktioner. Fatima beskriver att hon har ett gäng standardtexter från olika genrer som hon använt sig av länge, med bland annat olika rytm och språkljud som till exempel långa vokalljud. Om en röstelev har svårt med artikulationen använder hon sig av *artikulatoriska* dikter, framför allt av Fröding. Beata samlar texter där hon snabbt kan hitta de språkljud som hon anser att en elev behöver arbeta med. Om en elev till exempel har alltför högfrekventa [s] så kan det vara en text som handlar om *sommar och sol*.

I min lilla drömvärld så har jag ju alla mina dikter och texter och sagor samlade utefter artikulation (...) skulle ju bli ganska så stort för det är ju både rundade, icke-rundade och tungspetsen och det är läppar och det finns så otroligt mycket att ta, så det är många dikter som passar där. Sen kan det ju vara resonansen säger vi, och då kanske jag skulle välja mycket där. Det finns [m] [n] [ng] och sådana dikter... (Beata)

Andningsmönstret är en central del som påverkar samtliga praktiska röstfunktioner i individens röstbeteende. Ofta initieras röstträningen med andningsövningar och olika texter kan associeras med olika andningsmönster. En informant väljer texter, ofta lyrik, med långa bågar och långa fraser för röstelever som ofta tappar i slutfras. Nora nämner *Barnets ängel* av John Nilsson som ett exempel på en dikt som de flesta elever tycker är fin och kan koppla till. Nora beskriver att dikten vid uppläsning ofta ”föder en värme i rösten.” På frågan om hur vi kan översätta detta fenomen i rösttekniska termer svarar hon att det nog hänger ihop med andningen på något vis, att den blir djupare och att individen blir mer grundad. Fatima använder texten för att ta fram vissa egenskaper eller röstkvalitéer som rösteleverna behöver just för tillfället. Det kan handla om att komma i kontakt med kropp och andning, att *få rösten ur kroppen* eller ta fram *klangen i rösten*. Fatima pratar om personer som inte riktigt får ut rösten, att de inte riktigt får tag i sig själva och sin andning och att rösten går in bakåt. Då kanske hon ”plockar fram en Atterbom” säger hon och börjar recitera ”*upp genom luften bort över haven*, så att man alltså får ut det ur kroppen.” Ibland kommer det talängsliga personer, det kan vara höga

chefer, med ovannämnda röstbeteende, som behöver arbeta med sin säkerhet. Då använder hon ibland dikten *Jag vill möta...* av Karin Boye (bilaga 3)

Alltså att bara få en människa att säga (reciterar tydligt och med kraft)
*Rustad, rak och pansarsluten gick jag fram-
men av skräck var brynjan gjuten
och av skam...*

De är inte vana med den typen av text. Det är ljuden som ska bära och så då pratar jag inte så ofta om innehållet överhuvudtaget, utan använder det som en, bara en övning för att få fart och låta rösten lämna kroppen (...) skicka ut det här över taken nu och sen bara himmel och tak. (Fatima)

Nora exemplifierar också med samma dikt och börjar recitera ”Rustad, rak och pansarsluten gick jag fram men av skräck var brynjan gjuten och av skam...” Hon använder den till exempel när en röstelev pratar fort och sluddrigt. Även Beata berättar att hon har arbetat med samma dikt med en ung röstelev som hade svårt att få ut hela meningarna. Även hon börjar recitera de första meningarna. Hon valde dikten för att den har många konsonanter och det är kraft i den. Nora beskriver de gynnsamma effekterna på tempo och artikulation som arbete med dikten *Barnets ängel* av John Nilsson kan ge.

Det beror ju lite grann på vem det är, men ofta är det ju så att det är någon som inte artikulerar och eller pratar för fort och då får den här texten. Man kan ju vila i den här texten plus att det är lite dialog, plus att det är en väldigt söt historia. Den gör liksom att man måste förbereda meningarna nästan. Jag måste nästan läsa meningen först och sen säga den. Och det gör att tempot blir bra plus att det är ja, du måste artikulera. (Nora)

Dikter har en tydlig struktur som är både auditiv och visuell och kan användas för att uppnå flera olika syften. I ämnet presentationsteknik använder Nora diktens form och struktur för att belysa vad som också är viktigt i en presentation. Känslan och rytmen måste finnas och slutraden är viktigast, sista raden måste höras och det får inte gå för fort.

5.4 Textens affordance som konsterefarehet

Det finns gemensamma drag i informanternas uttalanden som vittnar om upplevelsen av när rösteleven, med Gadamers begrepp, låter sig fångas av *Spielet* och textens väsen blir synligt i framförandet. Rösten, kroppen och känslan faller på plats i en sorts förhöjd självframställan. Fenomenet kan beskrivas som en konsterefarehet, en förvandling som enligt informanternas uttalanden blir påtaglig både för läsare och lyssnare. Via texten kan rösteleverna komma in i en känsla som gör att de glömmer sig själva säger Beata.

Helt plötsligt så kan det gå fort när någonting, när texten stämmer, känslan stämmer. Det blev rätt val och någonstans att de också glada själva eller berörda, eller liksom, någonting sker mellan människan och texten... och det handlar inte om quick fix men det är någonting som händer ganska fort då (Beata)

Nora beskriver det som *att blotta sig*.

När man blottar sig så hörs det ju på rösten. (...) Men alltså om du lyssnar på en bra skådespelare och en dålig skådespelare så känner du ju liksom att det här betyder någonting. Det känns ju här! (pekar mot hjärtat) Och vad är det i våra röster exakt som gör att vi plockar upp det direkt? Det kanske är ett lätt vibrato. Det kanske är att rösten har mörknat. Jag vet inte. Men det är jätteintressant. (Nora)

Fatima menar att dikten öppnar dörrar till rum som man inte öppnat innan, människan når en förståelse vilket gör att rösten faller på plats och det låter bra, en upplevelse som hon som logonom erfar hela tiden. Hon säger att för att nå samspelet med texten bör man inte ställa sig framför texten, utan man ska *vara i texten, hälld i texten*, då kan det bli en upplevelse för en själv och andra. När det sker kan det bli så starkt att vissa nästan börjar gråta, de blir berörda och hon själv blir berörd. Fatima exemplifierar genom att berätta om en röstelev som var mycket återhållsam och därför fick jobba med en saga med olika väldigt roliga karaktärer i.

Och hon fick fatt på den där på något sätt och tyckte själv att det var roligt, alltså lusten blev roligare än rädslan. Och då blir det ju magiskt, då blir det ju vackert när man ser att texten tar tag i personen. Och det tycker jag är fint. Det tycker jag att man ser ofta. (Fatima)

Nora beskriver diktens väsen som en visuell form som du också ser samtidigt som du läser, formen ger en uppfattning om vad den som skrivit dikten vill förmedla. Beata beskriver det som *det där lilla mellanrummet* där det kan hända saker med människan som överraskar, när texten talar till en tillsammans med en fysisk känsla. Beata resonerar kring att röstelever som arbetar med presentationsteknik blir friare i lyriken än i den egna presentationstexten, de släpper på garden. Dikter, sagor och andra texter tar med människan någonstans, det kan vara till fantasin eller verkligheten. Det handlar om när något i textens *Vara* sätter igång en igenkänning och rörelsen *Spielet* griper tag i rösten. Fenomenet är svårt att sätta ord på, hon beskriver det som att "texten lyfter människan, det blir en guldkant på det hela och det blir häftigt". Beata återkommer till ovanstående exempel (i 5.3) om den unga eleven som läste *Jag vill möta* och fortsätter berätta. Det fanns initialt en tvekan hos eleven inför texten, hon kände inte till Karin Boye och det var flera ord som hon inte förstod. De arbetade med två ord i taget, efter ett tag hände något med elevens röst.

Men sen såg jag glädjen i när hon märkte hur det fungerade. Att det blev någonting med hennes röst, någonting hände. (...) Det var det här fysiska att hon blev röd, lite glansig. Att hon log mycket. (...) Så när hon läser den kommer hon att känna någonstans, att fasiken alltså jag ska möta livets makter jag med. Där är ju texten, och den kan ju också bygga henne. (Beata)

Textens affordance som konsterefarenhet kan i ett första skede som här ligga otillgängligt för eleven medan det ligger synligt för logonomen, i det här fallet på grund av att Beata hade lärt känna eleven efter att ha arbetat ihop under flera röstlektioner.

5.5 Hur möjliggörs närmandet av textens erbjudande?

I teorin om affordance betonas att informationen om erbjudanden behöver ligga tillgängliggjorda för betraktaren för att ett närmande ska kunna ske. Översatt i min studie handlar denna aspekt om hur informanterna väljer ut texter, hur de presenterar texterna och hur de arbetar röstpedagogiskt för att röstleverna ska kunna ta del av de erbjudanden som texten kan ge i ett logonomiskt perspektiv. Gemensamt för samtliga informanter är att röstövningar och textarbete hänger ihop. Närmandet av texten beskriver informanterna på olika sätt. Hur de initierar texten ser olika ut beroende på kontext, om det en grupp i presentationsteknik vid ett tillfälle eller en enskild elev som går flera gånger till exempel.

5.5.1 I grupp

Beskrivningar av arbetet med dikt i grupp avser i huvudsak kurser i presentationsteknik och röst där informanten träffar gruppen vid ett tillfälle. Trots att kursdeltagarna i de flesta fall är relativt oerfarna vid att läsa dikt har samtliga informanter uppfattningen av att de har lätt att närma sig arbetet med dikt. ”De verkar tycka att det är kul”, säger en informant. En informant berättar att första gången hon skulle använda dikt med en grupp näringslivschefer uttryckte de att det ”kändes oprofessionellt”. Men informanten uttryckte motsatt åsikt, ”de köpte arbetet” och det blev en positiv upplevelse för samtliga. När Nora har grupper i presentationsteknik arbetar de med röst- och presentationsövningar på förmiddagen, för att gå över till arbete med dikter efter lunch, vilket hon beskriver som ”det bästa”. Vid det laget har deltagarna redan gjort flera presentationer och blottat sig för varandra vilket banar väg för mötet med dikten. När deltagarna fått varsin dikt får de skapa sitt eget närmande till texten genom att sitta för sig själv med dikten och läsa, mumla och göra anteckningar. Nora tipsar om att förhålla sig till textens konstnärliga form och att göra markeringar i texten för till exempel andning, paus och överklivning. Därefter läser de upp dikterna för gruppen. Fokus ligger på själva presentationen, att göra entré, tänka på kroppshållning och tempo till exempel. En annan informant sätter en konstnärlig ton redan i introt av en föreläsning eller kurs för att bereda väg för det senare mötet med lyriken.

Jag börjar ofta mina föreläsningar med en dikt, alltså det första jag säger är en dikt som säger någonting och utifrån det berättar jag om hur dagen ska se ut. Så de blir vana vid att jag använder mycket text. Jaha, det här är en diktmänniska. (Fatima)

Hon gör en kort genomgång av röstens principer med syftet att deltagarna ska få en insikt och medvetenhet kring sin egen röst och att det faktiskt betyder något hur man låter, speciellt som ledare. Hon har med sig fyra till fem olika texter som är valda utifrån vad hon vill jobba med, vilket kan vara riktning, mjukhet eller stark röst. Det kan även vara att läsa i par, kunna logga in i varandras röster och hitta ett gemensamt flöde, genom något som rimmar. Till det passar en dikt med parrim som *I rörelse* av Karin Boye. ”Den mätta dagen den är aldrig störst. Den bästa dagen är en dag av törst.” Hon är noga med att fråga om det är okej att hon delar ut text av hänsyn till dyslektiker och personer som inte är vana vid svenska språket. För att deltagarna inte ska blockeras av nervositet förebildar hon ofta genom att läsa före och låta gruppen läsa efter unisont som talkör. Hon går runt, lyssnar och ger feedback. Informanten kan ibland avsluta ett röstpass med att ta en Shakespearesonett i ring och säga ”det där var dagens Shakespeare”, vilket kan skapa en förhöjd känsla, en stolthet över att ha läst Shakespeare hos deltagarna.

5.5.2 För enskilda röstelever

I textarbetet med enskilda elever arbetar en informant både med röstens praktiska funktioner och det gestaltande uttrycket, men i tur och ordning. Enskilda röstelever läser igenom dikten för sig själv först och gör sedan en första läsning högt och får feedback. Det som Nora anser är mest väsentligt att arbeta med, som till exempel tempo eller röststyrka, kommer först och tolkning och gestaltning senare. Tolkningen är en balansgång mellan diktens väsen, författarens intention och läsarens egen tolkning. Hon är noga med att det ska finnas utrymme för såväl tolkning som fantasi. Hon beskriver en växelverkan mellan teknik och gestaltning, då det automatiskt kan hända något med gestaltningen om till exempel tempot sjunker, vilket både lyssnare och uppläsare ofta kan uppfatta samtidigt, oavsett tidigare erfarenhet av text och röst.

En informant säger att såväl 16-åringar som vuxna politiker kan tycka att röstövningar som ”mom-mom-mym, oi-oi-oi” känns lite märkliga och det kan vara ovant och knepigt för dem att närma sig lyriken direkt, eftersom många av dem aldrig läser lyrik högt. Hon återkommer ofta till att texten är med för att det ”ska bli fattbart det vi håller på med.” Hon beskriver en process i tre steg som går från övning till text, där helheten gör de olika delarna fattbara för eleven. Hon kopplar samman röstövningarna med ord i korta meningar och går sedan över till text. Om hon till exempel vill arbeta med resonans och en mer bärig ton i rösten kan hon och eleven sitta, stryka under och utkristallisera nasalerna [m], [n] och [ng] i texten. På så sätt appliceras övningarna in i texten och eleven får möjlighet att njuta av sin egen röst när det börjar fungera genom texten.

Även den tredje informanten kopplar alltid röstövningar till text. Det är rösteleven och dennes dagsform som bestämmer vad de arbetar med. Såväl val av text och tillvägagångssätt styrs av vilket röst- och talbeteende som de arbetar med. När en talängslig person får en text vet de ofta inte vad de ska göra med den. Då går de igenom texten tillsammans för att eleven ska komma i kontakt med kropp och andning och komma i kontakt med sig själv utan att intellektualisera. För personer utan kontroll på andningen kan instruktionen vara att läsa texter med långa fraser och andas vid varje kommatecken och samtidigt peta in andningsövningar för att få in ny luft emellanåt. Hon beskriver att hon ibland tar upp en dikt i slutet av röstpasset, ett sätt att inte göra ”en sån här jättegrej” av närmandet av texten. Hon beskriver hur eleven tar del av textens affordance genom att de pratar om texten samtidigt som de gör en undersökande läsning av den, här av dikten *Till fots fick jag gå genom solsystemet* av Edith Södergran. Genom att med alla sinnen träda in i en gemensam förståelse och avkodning av diktens struktur och bildspråk sker ett närmande av texten.

(läser) *Till fots*

det går inte fort när man går till fots, hon har skrivit det ensamt på en rad?

(läser) *Till fots fick jag gå genom solsystemen.*

Hur långt är det? Det är ju oändligt. (...) och sen så när det klickar (reciterar med eftertryck)

Någonstans i luften hänger mitt hjärta.

*Gnistor strömma ifrån det, skakande luften,
till andra måttlösa hjärtan.*

Alltså så läses det rakt ut. Du vet en del börjar ju nästan gråta. Och jag känner att jag blir berörd. (Fatima)

En informant berättar om en skådespelare som älskade dikt men samtidigt var rädd för dikt eftersom hen aldrig hade arbetat med lyrik. Närmandet skedde genom ett presenterande av olika dikter från olika genrer, med olika rytmer och ljud som de betade sig igenom, vilket öppnade nya världar för eleven.

5.5.3 Att välja rätt text till rätt elev

Samtliga informanter gör likartade uttalanden om hur de väljer texter och textens funktion i detta avseende. Avgörande för att möjliggöra närmandet av texten är att välja rätt text till eleven. De har en uppsättning standardtexter som är gynnsamma för olika röstbeteenden och praktiska röstfunktioner. De förbereder sig innan och tar med en uppsättning av olika texter till kursen eller eleven. På frågan om texten ibland kan vara ett hinder för en elev svarar informanterna att i så fall har man valt fel text till personen. Det gäller att vara inkännande och lyssna av eleven, en förmåga som utvecklas med erfarenhet.

Jag använder mina sinnen. Jag använder min fronesis som Aristoteles pratade om. Ja, det är empiriskt. Jag läser av vad jag har för slags person. Och jag frågar allt. Läser du mycket? Vad tycker du om att läsa? Jag läser bara deckare. Ok? (...) Men kan du inte ta med en deckare så tar jag en kopia så kan vi läsa en halv sida eller någonting, så att man går in på deras domäner också.

Textvalen baseras på röstanalys, dagsform och vilka funktioner i rösten som logonomen vill arbeta med. Ibland är det textens innehåll och estetiska uttryck som styr och ibland är det språkljud och struktur. När en annan informant väljer texter till ungdomar har hon tre perspektiv, det ena är att presentera lyrik i ett bildande syfte, det andra är att presentera mer angelägna texter för att ”vinna dem” via något som de redan har relation till, såsom en svensk raptext eller en yngre poet som till exempel Bob Hansson eller Amanda Gorman. Det tredje är utifrån ett tematiskt innehåll, till exempel, samhälle, miljö, identitet eller längtan. Det tematiska perspektivet kan styra när hon väljer text för vissa politiker som blir osäkra av alltför emotionellt laddat textmaterial. Hon exemplifierar med texten *Stockholm är en spaderstad* av Gösta Linderholm och Cornelis Vreeswijk som kan tilltala människor som jobbar i Stockholm just på grund av temat. Hon beskriver reaktionen som kan bli när hon valt en saga eller en del av en saga till någon äldre röstsklient:

Och saga har jag inte läst sen barnen var små, eller, varför läser jag inte saga mer? Nu har jag ju barnbarn.

5.6 Mitt eget närmande till informanternas urval av texter

Inför intervjun bad jag informanterna ta med sig tre texter som de tycker om att arbeta med. Eftersom jag inte vill avkräva informanterna någon enskild röstundervisning avsatte jag bara en kort stund på tio minuter i direkt anslutning till intervjun. Jag var ouppvärmad och stel efter en timmes sittande samtal och hann inte få med mig rösten enligt konstens alla regler. Jag läste några fraser eller hela texten, ibland föll informanten in och vi läste tillsammans. Mina förväntningar och min förförståelse för röstarbetet tog mig direkt in i ett närmande av respektive text och vilken nytta den har för rösten. Informanterna gav vissa instruktioner och presenterade vilka förtjänster varje text har i ett logonomiskt perspektiv. Erfarenheten gav mig en ytterligare insikt i det fenomen som jag studerar. Här följer valda delar av dikterna följt av delar av informanternas instruktioner och kommentarer till läsningen samt mina reflektioner utifrån forskarens synvinkel.

I läsningen av *Humlan* illustreras bron mellan övning och text då Fatima förebildar genom nasalövningarna nedan och sedan kopplar på texten.

*Se humlan, hon tumlar och fumljar och drumlar beständigt omkull!
Bland blomstren hon famlar och ramlar och samlar av honung sitt
hull... (av Harry Martinson)*

- Hum hum, det griper tag i stödet. Så gör jag [m]-ljuden Mom mom mym, sen kan jag koppla på den,...”*se humlan*” också behåller vi det så att vi hittar inställningen med käken och allt det här. (Fatima)

Följande två dikter är riktiga ”tungvrickare”, som kräver min fulla koncentration. Ljudrepetitionerna i båda dikterna ger stöd för andning och artikulation vilket skapar klang och flöde i rösten. De ålderdomliga orden sätter igång fantasi och associationer som ger en ytterligare dimension till min starka upplevelse av texterna.

*Vit vilar snön på vågiga ängder, vinande vräker vinden sig fram,
grälände gastar gallra i skogen, tjo! höres tjutet från kulornas djup.
Frysande furor höljda i fällar, dolda i dräkt av skinande snö.
Trotsiga tallar... (av Gustaf Fröding)*

- Tänk på att egalisera luften och gör överklivningar så att du håller ihop frasen! Så att man får det här flödet i det hela. (Fatima)

*Åt Gösthultskanten i Gunnerudsskogen, bortom Västanmossen vid
Bråttorpslogen, just där håller skogsrået till, gå dit och se om ni vill!
Hon är älskogstokig och manfolksgalen... (av Gustaf Fröding)*

- Där är väldigt bra för artikulation och det trutande Å:et! (Fatima)

Texten nedan är skriven som en sångtext men används här som taltext. Texten ger ett ordentligt träningspass för artikulatorerna. Beata illustrerar hur hon brukar leka med texten, vilket textens tema och den lekfulla rimmande stilen inspirerar till.

*Stockholm är en spaderstad,
en klöverstad, och en gladerstad.
Stockholm är en marig stad,
en oansvarig stad... (Gösta Linderholm & Cornelis Vreeswijk)*

- Man kanske liksom förebildar ”Stockholm” också får de säga det några gånger. Man håller på och leker. ”Är Stockholm en klöverstad?” Det är ju så otroligt mycket artikulation. (Beata)

När jag läser Karin Boyes dikt nedan upplever jag tydligt läsningen som förkroppsligad, genom att jag automatiskt rätar upp mig, aktiverar andning och hållning och uttalar orden med hela kroppen. För vidare diskussion kring dikten läs avsnitt 6.1.6.

*Rustad, rak och pansarsluten
gick jag fram
men av skräck var brynjan gjuten
och av skam... (av Karin Boye)*

Jag älskar den! Där är det ju också när någon behöver ta plats. Många kvinnor som inte tar plats och som är för mjuka och försiktigt och behöver också sin kropp med. Det blir så tydligt för en själv om man (gestaltar en överdrivet svag och försiktig röst) ”*Rustad, rak och pansarsluten*”... Nej! Vi provar att stå bredbent och gå ut med armarna. ”*Rustad, rak*”... Den är kanon. (Beata)

Dikterna nedan närmar jag mig i första hand genom deras innehåll som väcker både känslor och eftertanke. Orden och bilderna är vardagliga men är här presenterade på ett nytt sätt i stora existentiella frågor. Dikternas form med rim och tydlig meter ger stöd åt andningen och gör att jag landar i tempo och pauser.

*Den mätta dagen, den är aldrig störst.
Den bästa dagen är en dag av törst.
Nog finns det mål och mening i vår färd
men det är vägen, som är mödan värd...* (av Karin Boye)

Här vill jag jobba med paus och grejer... Jag vill ha resonans i den här... resonans och riktning. (Beata)

*... Du skall till sist med ödmjukhet förstå
en sanning som är prövande att nå.
Och som du kanske tvivlar på ännu.
Ditt liv är mycket starkare än du.* (av Anna Greta Wide)

- Den är bra därför att det kräver att man har tillräckligt lågt tempo. Det kräver artikulation. Det kräver också att man liksom förstår rytmen. Och den är inte helt lätt. (Nora)

*... Hur ångestfull jag var inför hans vackra sång!
Då tog han mig och satte mig i korgen
och när jag somnat, började han gå.
Döden tänkte jag mig så.* (av Bo Zetterlind)

- Det är så enkelt, all den här skräcken också tog han mig och satte mig i korgen... jag somnade. Det var väl ingenting. Och är det någon som jag märker, den här har verkligen anlag för en bra röst, då får den personen den här. (Nora)

*... Och än så länge kan vi leka och ha kul i parken.
Och sitta still bredvid varann på marken.
Den jag älskar heter Örjan.*

Men dom kallar honom Smörjan. (av Barbro Lindgren)

- Ja, det här är en sån som direkt framkallar känsla... så oskyldigt samtidigt som det finns ett sånt djup i den. Tänk om hundra år så är vi döda, så den där framkallar ju alltid känslor. (Nora)

6 Diskussion

Här för jag en diskussion kring mitt resultat och mitt metodval. Därefter följer en utläggning om huruvida det finns fog för logonomiska implikationer samt förslag på vidare forskning.

6.1 Resultatdiskussion

Resultatet från tre kvalitativa intervjuer diskuteras här med koppling till teorierna kring affordance, embodied reading och Gadamers begreppsapparat samt till den tidigare forskning som presenteras i bakgrunden.

6.1.1 Texten som relation

Texterna själva tog större plats än jag var beredd på, både som en tredje part i rummet och i informanternas uttalanden och narrativ. Längre sökte jag efter ett begrepp för att beskriva denna tredje aspekt av textens affordance och jag landade i begreppet *relation*. När vi läser går vi in i ett mentalt och fysiskt engagemang i texten utifrån våra behov och syfte med läsningen, och utifrån det sätt som vi med våra sinnen uppfattar texten och hur den presenterar sig för oss (Hillesund, Schilhab & Mangen, 2022). I denna studie valde jag att titta på informanternas engagemang i texten som pedagogiskt hjälpmedel framför att se på det personliga engagemang i texterna som läsoplevelse eller konstnerfarenhet i en mer privat sfär. Men utifrån studiens resultat vill jag påstå att det första även innefattar det andra. Informanterna har starka och tidigare band till litteratur och text, framför allt till lyriken, vilket påverkar deras förhållande till texterna som pedagogiskt verktyg. De talar om sina texter med samma terminologi som människor använder när de beskriver mänskliga relationer. En av informanterna benämner texterna som ”mina kompisar, mina polare som hjälper mig i mitt arbete.” Texternas närvaro är påtaglig under intervjuerna och de får ta ton som en tredje part i rummet. Informanterna uttrycker en samstämmighet kring att om en röstelev inte kan ta texten till sig, då är det de som har valt fel text till eleven, därför behöver de, som en informant uttrycker det ”känna sina texter och veta hur de fungerar”, vilket de visar prov på att de gör genom att flera gånger under intervjuerna recitera sina dikter mer eller mindre utantill. Det finns ett samband mellan talarens sinnesstämning och påverkan på röst användningen, vilket betyder att om det skapas en spänd atmosfär i undervisningstillfället är det svårt att nå fram till en avspänd röst användning (Sundberg, 2001). Här bidrar även valet av rätt texter till att skapa en avspänd atmosfär, där texten blir en tillgång och inte ett hinder för eleven. Att känna sina texter, kunna dem och ha en relation till dem på ett djupare plan blir därför en

förutsättning för ett pedagogiskt resultat, det vill säga en gynnsam röst användning hos rösteleven.

6.1.2 Närmandet av texten

Det som är slående i min studie är hur samstämmiga informanternas beskrivningar av fenomenet textarbete inom röstpedagogiken är, med vissa undantag, till exempel i sättet som eleverna initialt får närma sig texten. En informant förebildar ofta genom att läsa före och eleven eller gruppen härmar efter och får på det sättet ett närmande av texten. Medan en annan informant låter eleverna närma sig texten genom att läsa den utifrån sig själva. Begreppet affordance står i relation till den kontext, det vill säga de villkor och omständigheter som gäller för den nisch som betraktaren befinner sig i (Gibson, 1979). Informanterna i min studie kan benämnas som en relativt homogen grupp, eller med Gibsons terminologi, som tillhörande samma nisch. Rösteleverna som logonomerna arbetar med är en mer heterogen målgrupp som rör sig i olika sociala kontexter, med allt från sextonåriga estet-elever till skådespelare, politiker och chefer. För att möjliggöra ett närmande så att de kan ta del av textens erbjudande har informanterna olika tillvägagångssätt som jag vill definiera som två olika strategier. Den ena är att initialt närma sig den textvärld som rösteleven är förtrogen med och har en relation till och den andra är att presentera den textvärld som logonomen själv är förtrogen med och har en relation till. Samtliga informanter pendlar mellan dessa två.

6.1.3 Texten som bro till teknik och känsla

”Texten är bron till teknik och känsla” säger en informant. Framför allt är det dikter som informanterna syftar på när de pratar om textens fördelar i röstarbetet. Dikter är det absolut bästa sättet att träna rösten på säger informanterna. Dikten har en tydlighet i sin struktur, där finns känslan, man har artikulation, volym, tempo och rytm. Flera röster bland annat skådespelerskan Stina Ekblad pekar på diktens fördelar i en studie om *skådespelarens musikalitet*. Dikten öppnar för språket, med dess rytm, uttryck, komplexitet och för fri tillgång till fantasin (Bjerstedt, 2017). Informanterna har ett stort urval texter med olika egenskaper som passar för att öva olika praktiska röstfunktioner. Framför allt nämner de texter med vissa språkljud som är gynnsamma för artikulation. De nämner även texter som tar fram klang och resonans genom att till exempel ha många nasaler, *m n* och *ng* i sig. Vissa texter har egenskaper som *får ut rösten ur kroppen*, här handlar det ofta både om diktens struktur, språkljud och att den har ett innehåll som kan associeras med kraft och ett öppet kroppsspråk, som exempel nämns *Jag vill möta* av Karin Boye (bilaga 3). Vissa texter har gynnsamma effekter på andning och flöde. En gynnsam andning för tal innebär att kunna utnyttja utandningsluften så effektivt som möjligt (Ekelund, 2020). En sådan text kan ha en form som olika andningsbeteenden kan anpassas till, såsom en viss fraslängd med långa bågar. Andningen har en koppling till både tempo och rytm. Rytmens regelbundenhet eller oregelbundenhet kan associeras med olika känslouttryck i lyriken såväl som i övriga livet. Rytmen finns med oss i allt vi gör, i andningen, i hjärtats slag och i ögonlockens blinkningar (Elleström, 1999). En informant

menar att vissa människor har svårt att uppfatta rytm. I det fallet kan läsningen av dikter med olika rytm och uttryck vara en väg in i den egna kroppens rytm och andning. Studier har visat att hela kroppen aktiveras vid läsning (Hillesund, Schilhab & Mangel, 2022).

Det finns ett dokumenterat samband mellan olika känslolagens emotionella innehåll och fonations- och artikulationsorganens rörelsemönster (Sundberg, 2001). Informanterna vittnar på flera ställen om textens förmåga att nå tekniken via känslan. Rösten är en del av vår personlighet och vi använder den på det sätt som vi är vana vid (Ekelund, 2020). För att utveckla nya röstvanor krävs ett muskulärt arbete som kan kännas främmande för rösteleven. Texten blir en bro över till ett känsleregister som individen inte alltid spelar på. Genom att låta sig fångas av känslan i en dikt eller genom att läsa en text i olika sinnesstämningar kan rösteleven utvidga funktionerna i det komplexa samspel mellan andning, fonation och artikulation som utgör talrösten. Både fonationsfrekvensmönster (tonfallet), andning, artikulation och taltempo påverkas av talarens sinnesstämning (Sundberg, 2001). Informanterna beskriver detta som särskilt kännbart vid exempelvis tempoförändring i läsningen. Att sakta ner tempot kan ge en påtaglig förändring för känslan i uppläsningen, samtidigt som det motsatta, att läsa utifrån ett visst känsloläge ger en indirekt påverkan på tempot.

I ljuset av embodied reading kan konstateras att perception och kognition är påverkad och delvis konstituerad av kroppens samspel med miljön. Läsning är en meningsskapande aktivitet där syfte och uppgift påverkar vilka mentala attityder och fysiska lässtrategier som aktiveras. Studier har visat att neurala kretsar som styr fysiska handlingar aktiveras bara vi hör ord och meningar som kopplar till dessa (Hillesund, Schilhab & Mangel, 2022). Här kan vi addera ytterligare en aspekt till texten som inbegriper kroppens inre fysiska tolkning. Det kan vara intressant att ur logonomens perspektiv tala om flera skikt av aktivitet som sätts igång av ord och text, en mental tolkning, en inre kroppslig tolkning, en yttre kroppslig reaktion och en inre kroppslig reaktion. Att säga ”bit ihop nu” innebär helt klart en kroppslig inre tolkning som inte är gynnsam ur ett logonomiskt perspektiv. Allt detta visar på vidden av att känna sina texter och kunna mejsla fram vilka språkljud, ord och meningar som får en gynnsam påverkan på eleven. Informanterna arbetar utifrån en flexibilitet kring hur de väljer texter och arbetar med övningar och text i en ständig pendling. Det är inlyssnandet av röstelevens dagsform och progress som styr arbetet.

Men varför kan man inte bara jobba med text eller bara med övningar? För informanterna är båda alternativen en omöjlighet. Det som eleverna tränar på i övningarna kring kroppshållning, andnings- och röstteknik blir fattbart när de sätts i textens sammanhang. Övningarna ger tekniken och texten ger sammanhanget och drivkraften i att förmedla genom känsla, uttryck och i relation, vilket kan associeras till grunderna för mänsklig kommunikation. Utan övningarna skulle eleven inte kunna tillgodogöra sig textens erbjudanden gällande teknik och röstens praktiska funktioner.

6.1.4 Texten som konsterefarehhet

Informanterna beskriver flera erfarenheter av när textens väsen griper tag i rösteleven och får överraskande effekter för båda läsare och lyssnare under uppläsningen. Något händer med röstteknik och uttryck, allt faller på plats, tillsynes utan ansträngning. Det är svårt att sätta ord på exakt vad som händer, men upplevelsen är kännbar för såväl läsare som åhörare oberoende av tidigare erfarenheter av text- och röstarbete. Med Gadamer's terminologi kan upplevelsen förstås som en konsterefarehhet där diktens *Vara* och spelaren, här läsaren, sätts i den rörelse som utgör *Spielet*, det vill säga läsningen i sin framställan (Gadamer, 1997). Informanterna säger att något i texten behöver tala till eleven och väcka en igenkänning som sätter igång en känsla och ett uttryck. I samspelet med texten, *Spielet* blir diktens väsen synligt. Informanterna beskriver texten som ett hjälpmedel för att komma i kontakt med sig själv genom att lämna sig själv. Texten kan vara ett filter mot att behöva vara självutlämnande eller behöva prestera utifrån sin vanliga roll med de krav och hinder som den innebär. Att träda in i texten, som en informant beskriver det, med *autenticitet*, att vara *hållad i texten*, kan leda till ett engagemang långt över sig själv eller till möten med inre sidor som eleven inte alltid är i kontakt med. Gadamer benämner detta som en *förhöjd självframställan*, en *förvandling*, ett fenomen som även uppstår när vi leker (Gadamer, 1997). Denna förvandling tar sig uttryck i rösten, den hörs, ibland till den grad att eleven nästan kände att den spelade en *roll* när rösten hamnade i rätt läge, som en informant berättar om. Konsten hjälper till att ta oss till det gynnsamma läge där muskelspänningar släpper, livsandningen får sin naturliga rytm, vår inre stämma friläggs och rösten hittar ut ur kroppen i rätt styrka, ton, uttryck och kvalitet.

6.1.5 Exemplet Karin Boyes Jag vill möta

”Det finns vissa dikter som de flesta kan koppla till”, säger en informant. Hur är det egentligen med Karin Boyes *Jag vill möta* (bilaga 3), dikten som jag själv exemplifierar med i inledningen. Först när jag transkriberat intervjuerna märkte jag att samtliga informanter, oberoende av mig och varandra, vid ett eller flera tillfällen exemplifierar med just den dikten. Överlag används dikter av Karin Boye flitigt av informanterna. Poesi som form bygger på rytm, meter, rim, tonalitet, fantasi, bild och metaforer. Alla delar är viktiga och påverkar de bilder och den berättelse som förmedlas (Frostling-Henningsson, 2017). Egenskaperna som framhävs av informanterna i dikten *Jag vill möta* är att den har många konsonanter och är bra för artikulationen, att den har kraft, den får ut rösten ur kroppen, den inbjuder till ett öppet kroppsspråk och att ta plats i rummet samt att den har ett innehåll och ett uppbyggligt budskap som läsaren kan identifiera sig med. Under sina beskrivningar av arbetet med dikten *Jag vill möta* reciterar samtliga informanter dikten på sätt som den *inte* kan läsas på. Det verkar som att dikten har en struktur och ett budskap som gör att olika röstbeteenden blir extra synliga i läsningen. Diktens väsen har en vägvisande förmåga, vilket gör den extra tydlig att förebilda med och rösteleven känner själv när det blir inkongruens mellan röst, kropp och känsla i uppläsningen. Det som utgör lyrikens väsen är det musikaliska och det visuella. Bildspråket är en viktig aspekt av det

poetiska språket där nya bilder skapas genom att existerande bilder anordnas på nya sätt (Elleström, 1999, 16). Därmed inte sagt att det bara finns ett rätt sätt att läsa *Jag vill möta* på, men jag vill påstå att dikten har ovanligt många affordance både till sin form, struktur, bildspråk och budskap som ligger synliga för såväl pedagog som elev.

6.1.6 Textens materialitet

I embodied reading är samspelet mellan kroppen, hjärnan, texten och materialiteten avgörande för att skapa en djupare förståelse för den transformation som sker inom läsandet idag. Vad händer med vår fysiska aktivitet och mentala tolkning av texten när den framställs för oss och vi interagerar med den via nya digitala tekniker? (Hillesund, Schilhab & Mangen, 2022) Informanterna använder texterna utskrivna på papper när de presenterar dem för eleverna. Det är intressant att spekulera över hur textens väsen förskjuts med avseende på dess materialitet, när allt fler är vana vid att läsa från skärm. En informant beskriver att textens väsen kan framstå och värdeladda pappret när eleven får ta med sig det hem. Att ha ett papper och kunna anteckna i texten ger en ytterligare dimension till hur eleven tillgodogör sig texten. Forskning på hur studenter tillgodogör sig text har visat att antecknandet skapar tid för reflektion, interferens, och bidrar till meningsskapande aktivitet kring texten (Hillesund, Schilhab & Mangen, 2022). Syftet för logonomens textarbete är ett annat än i ovannämnda studier men ger ändå en koppling till vad material kan innebära för ett yttre öga och inre neurala och kognitiva processer.

En informant uttrycker att hon har väldigt svårt för när ljudboksuppläsare *färgar* texten för mycket. Hon säger att det behöver finnas en autenticitet, en inre upplevelse av texten. Förhållandet mellan röstens praktiska funktion och estetiska värde aktualiseras också utanför litteraturens område idag genom att mycket teknik är röststyrd. På så sätt är vi ganska uppmärksamma på hur den mänskliga rösten låter (Rörström, 2020). Prosodiska element som betoning och rytmisering utmärker inte bara högläsningen utan även den tysta läsningen. Betydelse, förståelse och språklig materialitet är så tätt sammanvävda att förståelsen alltid inbegriper en inre stämma (Gadamer, 1997). Vad händer med vår röst och förhållandet till text när allt fler lyssnar på inläst litteratur istället för att läsa själva? Kan det vara svårare att hitta in i en text när man har en otränad inre stämma? Informanterna i min studie lägger vikt vid röstelevernas läsvanor och beskriver en vilja att inspirera till läsning och berättande. Textarbetet under röstlektionerna kan leda till ett nyväckt intresse för litteratur hos rösteleverna. Det händer också att röstelever återupptäcker en gammal slumrande relation till lyrik och text genom att återigen komma i kontakt med en dikt eller saga. Med ett bildningsperspektiv i åtanke vill jag påstå att informanternas textarbete även får spridning utanför det rent röstmässiga.

6.2 Logonomiska implikationer

Som nuvarande student på logonomprogrammet har studien gett mig ett ytterligare perspektiv på textarbetet som kompletterar de metodologiska kompetenser som utbildningen tillgodoser. Genom att ta del av informanternas stora erfarenhetsbas och

resonemanget omkring hoppas jag att andra blivande logonomstudenter kan få ett breddat perspektiv på vilka möjligheter arbetet med text ger. Jag tror att studien kan ge inspiration till att utöka den egna textbanken och fördjupa relationen till texterna. Mycket av det som kommer fram i studiens resultat vet den erfarna logonomen redan, men igenkänningen och kopplingen till olika teorier kan vidga perspektivet på det egna kunnandet och praxis.

6.3 Metoddiskussion

Jag övervägde att göra fler intervjuer för att eventuellt nå en variation eller en jämförande kvantitet i resultatet. Endast tre intervjuer kan tyckas vara lite för att dra några slutsatser och nå validitet, resonerade jag själv. Men kvaliteten och validiteten i kvalitativa studier omfattar hela forskningsprocessen, att rätt företeelse studeras med noggrannhet i ljuset av en god teoriunderbyggnad och tolkas och beskrivs väl (Patel & Davidson, 2019). Efter tre intervjuer hade jag ett underlag som svarade väl mot mina forskningsfrågor utifrån storleken på studien. Jag är överraskad över den samstämmighet som råder bland informanternas narrativ och uttalanden som ligger till grund för mitt resultat. Att samtliga logonomer är utbildade på samma institution är troligtvis en bidragande orsak till samstämmigheten, men hur erfarenhetsbaserad är den kompetens som informanterna besitter? Kanske hade en mer heterogen grupp informanter i förhållande till ålder, år i yrket och verksamhetsområde skapat en variation i resultatet, vilket i sin tur hade kunnat ge en tydligare bild genom olika perspektiv på ämnet eller bidragit till en spretigare empiri utan chans till fördjupning? Samstämmigheten i informanternas svar har gett mig större möjlighet att upptäcka företeelser och göra en trovärdig tolkning av informanternas uppfattningar och livsvärld (Patel & Davidson, 2019). Jag vill också tillstå att företeelserna framstod tydligt för mig eftersom de återkom i samtliga informanternas uttalanden.

Det avslutande interaktiva avsnittet när jag läser informanternas urval av texter för att komma närmare den levda erfarenheten av fenomenet jag studerar tjänade sitt syfte (Kvale & Brinkmann, 2014). Men nödvändigheten som jag initialt såg med att ta del av texterna i den formen minskade genom att texterna ändå fanns närvarande under hela intervjuerna genom informanternas exempel på ett sätt som jag inte var beredd på. Huruvida detta fenomen hade uppstått utan instruktionen om texturvalet går inte att svara på. För mig som forskare innebär aktiviteten att min förståelse för informanternas uttalanden även landade på ett förkroppsligat och upplevelsebaserat plan. Jag tänker att avsnittet kring textläsningen i resultatet bidrar till läsarens närmande av den beskrivna livsvärlden genom möjligheten att ta del av de texter som informanterna använder.

6.4 Vidare forskning

Det vore av intresse att få ta del av en studie som tittar på textarbetet ur ett jämförande perspektiv mellan logonomens beskrivning och röstelevens beskrivning av vad som sker. En annan aspekt på vidare forskning är hur kopplingen mellan den transformationen som sker med våra läsvanor i och med tekniska framsteg påverkar röstideal och människors

förhållande till text och hur detta i sin tur påverkar röstundervisningen kopplat till text. Embodied reading är på flera sätt en spännande lins att se det logonomiska arbetet kopplat till text på.

7 Referenser

- Bjerstedt, S. (2017). *Skådespelarens musikalitet*. Gidlunds förlag.
- Ekelund, T. (2020). *En logopedes 10 tips till en bättre röst*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Elleström, L. (1999). *Lyrikanalys En introduktion*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Frostling-Henningsson, M. (2017). *Kvalitativa metoder – introspektion, poesi, netnografi, collage och skuggning*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Furu, A-C. (2017). *Professionell röst användning I läraryrket*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Gadamer, H-G. (1997). *Sanning och metod i urval*. Bokförlaget Daidalos AB, Göteborg.
- Gibson, J, J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston, MA: Houghton-Mifflin.
- Groome, D., Brace, N., Dewart, H., Edgar, G., Edgar, H., Esgate, A., Kemp, R., Pike, G. & Stafford, T. (2010). *Kognitiv psykologi-processer och störningar*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Helander, K. (2009). *Ämne: Scenisk gestaltning*. Carlsson Bokförlag.
- Hillesund, T., Schilhab, T. & Mangen, A. (2022). Text Materialities, Affordances, and the Embodied Turn in the Study of Reading. *Frontiers in Psychology*, vol. 13 March 2022.
- Rörström, K. (2020). Att förlora sig i orden och hitta rätt i ljudet av en röst. I Samspel. Forskningsnyheter från Höghskolan i Halmstad. Hämtat 20221207 från <https://samspel.hh.se/artiklar/2017-11-29-att-forlora-sig-i-orden-och-hitta-ratt-i-ljudet-av-en-rost.html>
- Johannessen, A. & Tufte, P A. (2003). *Introduktion till Samhällsvetenskaplig metod*. Liber AB.
- Kjellin, O. (2011). *Uttalet, språket och hjärnan: Teori och metodik för språkundervisning*. Hallgren & Fallgren Studieförlag AB.
- Leijonhufvud, S. (2011). *Sångupplevelse - en klingande bekräftelse på min existens i världen: en fenomenologisk undersökning ur första-person-perspektiv*. Stockholm: KMH-förlaget. (Licentiatavhandling).
- Mangen, A. & Schilhab, T. (2012). "An embodied view of reading: theoretical considerations, empirical findings, and educational implications". *Skriv! Les!*. (red.) Matre, S. & Skaftun, A. Akademika forlag, Trondheim. 285-

300.[https://www.academia.edu/29961342/An embodied view of reading
Theoretical considerations empirical findings and educational implications](https://www.academia.edu/29961342/An_embodied_view_of_reading_Theoretical_considerations_empirical_findings_and_educational_implications).

- Patel, R. & Davidson, B. (2019). *Forskningsmetodikens grunder*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Strömberg, M. (2011). *Fenomenet röst: En parallellställning av röstpedagogik för skådespelare och Jacques Derrida*. PhD dissertation, Stockholms Universitet, Stockholm.
- Sundberg, J. (2001). *Röstlära, fakta om rösten i sång och tal*. Proprius, Stockholm.
- SMI (2022) *Stockholms Musikpedagogiska Institut: Kursplaner*. hämtat 2022-12-18 från https://www.smi.se/pdf/styrdok/kursplaner/lg/Lg_Mun_Fra.pdf.
- Svenska logonomförbundet (u.å.) *Svenska logonomförbundet*. hämtat 20221218 från <https://www.logonom.se/om/>.
- Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. hämtat 20220115 från https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1555332112063/God-forskningssed_VR_2017.pdf.

Exempeltexter från informanternas urval

Den jag älskar heter Örjan (Barbro Lindgren)

Den mätta dagen (Karin Boye)

Du har ett liv (Anna Greta Wide)

Humlan (Harry Martinson)

Jag vill möta (Karin Boye)

Odalmannen och lille harpaltan (Bo Zetterlind)

Skogsrån (Gustaf Fröding)

Stockholm är en spaderstad (Gösta Linderholm och Cornelis Vreeswijk)

Vit vilar snön (Gustaf Fröding)

8. Bilagor

Bilaga 1

Hej!

Jag är väldigt glad och tacksam över att du vill ställa upp i en intervju inför min uppsats om hur logonomen använder text i sin röst undervisning. Medverkan är frivillig och du kan när som helst avbryta din medverkan. Materialet kommer att behandlas konfidentiellt och du kommer att vara anonym i uppsatsen. Informanterna kommer i uppsatsen att presenteras med en mycket kortfattad beskrivning av ålder, bakgrund med koppling till yrket och verksamhetsområde som logonom.

Jag vill be dig om att ta med dig ett urval av texter som du brukar använda i din röst undervisning. I slutet av intervjun presenterar du ca tre texter, jag läser dem högt och du berättar kort om varför du brukar använda just de texterna. Intervjun beräknas ta 60 minuter samt 10 minuter för textläsning. De frågor som intervjun har fokus på är:

- Varför använder du text i din röst undervisning?
- Vilka texter använder du dig av (genrer, författare, titlar)?
- Hur väljer du ut en text till den specifika klienten/eleven?
- Hur arbetar du med texten?
- Kan du berätta om någon särskild gång då en klient/elev har fått en gynnsam röst utveckling med hjälp av en text?

Jag ser fram emot vårt möte!

Med vänlig hälsning

Annelie Arffman

Intervjufrågor

Din bakgrund, utbildning, yrken, relation till text?

- Ålder?
- När gick du utbildningen på SMI?
- Varför blev du logonom?
- Tidigare bakgrund, utbildning och yrkesmässig?
- Annan sysselsättning vid sidan av logonomyrket?
- Personlig relation till text, litteratur och läsning?
- Annan yrkesmässig relation till text, litteratur och läsning?

Vilka typer av uppdrag och vilka målgrupper arbetar du med som logonom?

- Typ av uppdrag?
- Målgrupp; uppdragsgivare, klienter/elever?
- Hur får du dina uppdrag?
- Bli dina klienter/elever ofta ditskickade eller kommer de på eget initiativ?
- Vilka syften och mål upplever du att dina klienter/elever har?
- Vilka syften och mål brukar du ha med röstlektionerna?

Varför använder du text i din röst undervisning?

- Syfte och mål?
- Använder du alltid text i din röstundervisning?
- Ser processen att arbeta med text väldigt olika ut för olika klienter/elever eller kan du se några gemensamma drag?

Vilka texter använder du dig av (genrer, författare, titlar)?

- Fylls din "textbank" kontinuerligt på eller har du en som känns komplett?
- Letar du aktivt efter nya texter?
- Använder du fortfarande texter från utbildningen på SMI?
- Hur förvarar du dina texter?
- Väljer du texter utifrån dess estetiska och/eller gestaltande värde?
- Väljer du texter utifrån röstens praktiska funktion?
- Ber du dina elever/klienter att ta med sig egna texter?

Hur arbetar du med texten?

- Har du alltid med dig hela din "textbank" eller har du valt ut texter innan en lektion?
- Är det skillnad på att arbeta med text på papper eller på gehör?
- Var i talprocesspusslet/lektionen kommer texten in?
- Beskriv hur du gör när du introducerar en text?
- Vad ser du hända i klienten/eleven när hen får en text i handen?
- Är det ofta du byter text om du märker att den inte passar klienten/eleven?
- Beskriv processen i textarbetet, vad ger du för instruktioner?
- Hur många gånger och hur lång tid brukar ni arbeta med en text?

Jag vill möta av Karin Boye

Rustad, rak och pansarsluten
gick jag fram –
men av skräck var brynjan gjuten
och av skam.

Jag vill kasta mina vapen,
svärd och sköld.
All den hårda fiendskapen
var min köld.

Jag har sett de torra fröna
gro till slut
Jag har sett det ljusa gröna
vecklas ut.

Mäktigt är det späda livet
mer än järn,
fram ur jordens hjärta drivet
utan värn.

Våren gryr i vinterns trakter
där jag frös.
Jag vill möta livets makter
vapenlös.